

Koulukiusaaminen – lasten välistä nahistelua vai rikosoikeudellisesti rangaistavaa vainoamista?

Itä-Suomen yliopisto
Oikeustieteiden laitos
Kandidaatin tutkielma
26.5.2016
Tekijä: Marko Forss
Ohjaaja: Mika Launiala

Sisällysluettelo

LÄHTEET	III
LYHENNELUETTELO	VIII
1 JOHDANTO	1
2 VAINOAMINEN	3
2.1 Uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä ja muu rinnastettava tapa.....	3
2.2 Toistuvuus, oikeudettomuus ja tahallisuus	5
2.3 Pelko tai ahdistus.....	6
3 KOULUKIUSAAMINEN.....	7
3.1 Koulukiusaaminen rikosoikeudellisena ilmiönä	7
3.2 Koulukiusaamisen määritelmä	9
3.3 Koulukiusaamisen tekomuodot ja seuraukset	11
3.3.1 <i>Fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset tekomuodot</i>	11
3.3.2 <i>Negatiivinen fyysinen, psyykinen tai sosiaalinen seuraus</i>	15
3.3.3 <i>Koulun vaikutuspiiri</i>	17
4 KOULUKIUSAAMINEN VAINOAMISENA	20
4.1 Toistuvuus ja motiivit	20
4.2 Vainoamisen osateot	20
4.2.1 <i>Uhkaaminen</i>	21
4.2.2 <i>Seuraaminen</i>	22
4.2.3 <i>Tarkkailu</i>	23
4.2.4 <i>Yhteyden ottaminen</i>	24
4.2.5 <i>Muu rinnastettava tapa</i>	27
4.3 Koulukiusaaminen pelon tai ahdistuksen aiheuttajana.....	31
5 LAPSEN OIKEUDELLINEN ASEMA KOULUKIUSAAMISEEN LIITTYVISSÄ VAINOAMISTAPAUKSISSA	32
5.1 Lapsi vainoajana.....	32
5.2 Lapsi vainoamisen uhrina	35
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	37

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Björklund, Katja: Stalking and violence victimization among Finnish university students.

Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto 2010.

Brå rapport 2015:2: Olaga förföljelse. Tillämpningen av de nya straffbestämmelsen.

Stockholm 2015.

Forss, Marko:

- Fobban sosiaalisen median selviytymisopas. GPS Group 2014. (*Forss 2014a*)
- Viestintäsalaisuuden loukkaus sosiaalisessa mediassa. 30.9.2014. Saatavilla [<https://asiakas.kotisivukone.com/files/fobba.tarinoi.fi/viestintasalaisuudenloukkaus.pdf>] (6.4.2016). (*Forss 2014b*)

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2005.

Hakalehto-Wainio, Suvianna:

- Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Hämeenlinna 2012
- Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Lapsioikeus murroksessa. Hakalehto-Wainio – Nieminen Liisa (toim.). Viro 2013.

Hamarus, Päivi:

- Haukku haavan tekee. Juva 2012.
- Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Hämeenlinna 2008.

Herkama, Sanna: Koulukiusaaminen. Loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa. Jyväskylä studies in Humanities 190. Jyväskylä 2012.

Huttunen, Matti: Ahdistuneisuus. Teoksessa Lääkärikirja Duodecim. 2015.

[http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00188&p_teos=dlk&p_osio=100&p_selaus=] (18.2.2016)

Häkkinen, Helinä: Vainoaminen. Duodecim 2008;124. s. 751–756.

Iivonen Esa: Indikaattoritiedon hyödyntäminen lasten oikeuksien toteutumisen seurannassa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. s. 303–345. Tallinna 2013.

Langman, Peter: Statistics on Bullying and School Shootings. November 2014.

[https://schoolshooters.info/sites/default/files/bullying_school_shootings_1.1.pdf] (13.2.2016)

- Lindstedt, Salli*: Vainoamisen kriminalisointi – Kriminalisoinnin välttämättömyydestä ja täsmällisyydestä. Pro gradu –tutkielma. Toukokuu 2013. Julkaistu Edilexissä 28.8.2013. [www.edilex.fi] (2.2.2016)
- Luopa, Pauliina – Kivimäki, Hanne – Matikka, Anni – Vilkki, Suvi – Jokela, Jukka - Laukkonen, Essi – Paananen Reija*: Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000-2013. Kouluterveyskyselyn tulokset. Raportti 25/2014. Tampere 2014.
- Luukkonen, Anu Helmi*: Bullying Behaviour in Relation to Psychiatric Disorders, Suicidality and Criminal Offences. A Study of Under-age Adolescent Inpatients in Northern Finland. Acta Universitatis Ouluensis D Medica 1072. Tampere 2010.
- Kirves, Laura – Stoor-Grenner, Maria*: Kiusaavatko pienetkin lapset?. Julkaisija Mannerheimin lastensuojeluliitto 2010.
- McCann, Joseph T.*:
- The Phenomenon of Stalking in Children and Adolescents. Teoksessa *Boon, Julian – Sheridan, Lorraine* (toim.): Stalking and Psychosexual Obsession. John Wiley & Sons, LTD 2002.
 - A Descriptive Study of Child and Adolescent Obsessiona Followers. Journal of Forensic Sciences. Vol. 45, No. 1. January 2000. s. 195–199.
- Mullen, Paul E. – Pathé, Michele – Purcell, Rosemary*: Stalkers and their Victims. Second edition. Cambridge 2009.
- Mäntylä, Niina*: Koulukiusaaminen kiusaajan rikoksena. Oikeus 3/2012. s. 357–380.
- Mäntylä, Niina – Kivelä, Jonna – Ollila, Seija – Perttola, Laura*: Pelastakaa koulukiusattu!. Kunnallisalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 70. Sastamala 2013.
- Nikupeteri, Anna – Laitinen, Merja*: Children’s Everyday Lives Shadowed by Stalking: Postseparation Stalking Narratives of Finnish Children and Women Violence and Victims. Volume 30. Number 5. 2015. s. 830-845.
- Nuutila, Ari-Matti – Majanen, Martti*: Vapauteen kohdistuvat rikokset. Teoksessa *Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka*. Rikosoikeus. Helsinki 2013.
- Olweus, Dan*: Kiusaaminen koulussa. Keuruu 1992.
- Opetushallitus*: Järjestyssääntöjen laatiminen. Ohje 1/012/2016.

- Purcell, Rosemary – Flower, Teresa – Mullen, Paul E.*: Adolescent stalking: offence characteristics and effectiveness of intervention orders. Trends & issues in crime and criminal justice. No. 369. March 2009.
- Pörhölä, Maili*: Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – Miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaissuhteille?. Teoksessa Autio, Minna – Eräranta, Kirsi – Myllyniemi, Sami (toim.): Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot – vuosikirja 2008. Helsinki 2008. s. 94–104.
- Rantaeskola, Satu – Hyyti, Jari – Kaupila, Jaakko – Koskelainen, Mari*: Haastavat asiakas-tilanteet – väkivalta työssä. Viro 2015.
- Rimpelä, Matti – Fröjd, Sari*: Koulukiusaaminen. Teoksessa *Rimpelä, Matti – Fröjd, Sari – Peltonen, Heidi (toim.)*. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen perusopetuksessa 2009. Perusraportti. Koulutuksen seurantaraportit 2010:1. Sastamala 2010.
- Salmi, Venla*: Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa nuoruutta?. Helsinkiläisten 12–13-vuotiaiden kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä. Helsinki 2004.
- Salmivalli, Christina*:
- Koulukiusaamiseen puuttuminen. 2. uudistettu painos. Juva 2010.
 - Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. 2. uudistettu painos. Tampere 1999.
- Salokangas, Noora*: Problemaattinen tahallisuuden käsite rikoslain vainoamisrikosta koskevassa rikossäännöksessä (RL 25:7a§) ja lain esitöissä. Julkaistu Edilexissä 15.3.2016. Julkaistu aikaisemmin teoksessa Acta Legis Turkuensia 2015. Turun yliopiston Oikeustieteen Ylioppilaiden Yhdistys ry. [www.edilex.fi] (24.3.2016)
- Vierimaa, Kristiina*: Koulukiusaamisen kriminalisointi. Pro gradu – tutkielma. Kevät 2012. Julkaistu Edilexissä 16.5.2013. [www.edilex.fi] (29.2.2016)
- Silvennoinen, Elisa – Tolvanen, Matti*: Vainoaminen rangaistavaksi – loittoneeko vaino, riita? Defensor Legis 5/2014. s. 752–763.
- Takizawa, Ryu – Maughan, Barbara – Arseneault, Louise*: Adult Health Outcomes of Childhood Bullying Victimization: Evidence From a Five-Decade Longitudinal British Birth. The American Journal of Psychiatry 171, 2014, s. 777–784.

VIRALLISLÄHTEET

Lakivaliokunnan mietinnöt

LaVM 11/2013 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta.

Hallituksen esitykset

HE 66/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

HE 216/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeksi rikoslain 20 luun muuttamisesta.

HE 19/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta.

HE 94/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

Lakialoitteet

LA 18/2012 vp: Lakialoite rikoslain 21 luvun muuttamisesta.

INTERNETLÄHTEET

Opetushallitus: Opetustoimen turvallisuusopas. Päivitetty 14.4.2015.

[http://www.oph.fi/opetustoimen_turvallisuusopas] (6.4.2016).

Tilastokeskus: ”Oppilaitosten määrä väheni edelleen, peruskouluja 67 edellisvuotta vähemmän”. Julkaistu 13.2.2014.

[http://tilastokeskus.fi/til/kjarj/2013/kjarj_2013_2014-02-13_tie_001_fi.html] (18.2.2016).

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein oikeus

KKO 2016:1

KKO 2013:50

KKO 2013:17

KKO 2005:137

KKO 2002:2

KKO 1982-II-6

Hovioikeus

Helsingin hovioikeus 11.4.2016 R 15/2115

Helsingin hovioikeus 24.2.2016 S 15/1221

Helsingin hovioikeus 6.2.2015 R 14/809

Helsingin hovioikeus 20.5.2013 R 11/2308

Kouvolan hovioikeus 10.9.2012 R 12/442

Turun hovioikeus 1.3.2001 S 99/2345

Käräjäoikeus

Espoon käräjäoikeus 2.12.2015 R 15/1051

Helsingin käräjäoikeus 31.12.2014 R 14/5297

Helsingin käräjäoikeus 17.10.2014 R 14/7815

Hyvinkään käräjäoikeus 28.9.2015 R 15/320

Kainuun käräjäoikeus 25.3.2015 R 15/131

Kanta-Hämeen käräjäoikeus 29.1.2015 R 14/1265

Kanta-Hämeen käräjäoikeus 27.1.2015 R 14/1177

Keski-Suomen käräjäoikeus 26.11.2015 R 15/1680

Keski-Suomen käräjäoikeus 19.2.2015 R 14/3501

Keski-Suomen käräjäoikeus 21.12.2011 R 11/3259

Kymenlaakson käräjäoikeus 20.11.2015 R 15/1766

Kymenlaakson käräjäoikeus 24.3.2015 R 15/333

Kymenlaakson käräjäoikeus 2.12.2014 R 14/1812

Kymenlaakson käräjäoikeus 2.9.2014 R 14/1065

Lapin käräjäoikeus 9.6.2015 R 15/35

Lapin käräjäoikeus 20.2.2015 R 14/1116

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus 26.9.2013 R 13/1208

Oulun käräjäoikeus 25.8.2004 R 04/1307

Pirkanmaan käräjäoikeus 16.11.2015 R 15/5625

Pirkanmaan käräjäoikeus 27.3.2015 R 15/1186

Pohjanmaan käräjäoikeus 16.12.2015 R 15/834

Pohjanmaan käräjäoikeus 8.12.2015 R 15/998

Pohjois-Karjalan käräjäoikeus 2.10.2014 R 14/1065

Satakunnan käräjäoikeus 26.6.2014 R 14/653

Varsinais-Suomen käräjäoikeus 23.2.2015 R 14/4176

Varsinais-Suomen käräjäoikeus 20.2.2015 R 14/5100

Eduskunnan oikeusasiamies

EOA 2157/4/15 (5.11.2015): Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu huoltajan rehtorilta pyytämiin tietoihin liittyen.

EOA 544/4/01 (13.3.2002): Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu koulukiusaamiseen liittyen.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies

AOA 2678/2/02 (22.9.2004): Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 22.9.2004 koulun vastuusta oppilaiden turvallisuudesta mopokastajaisissa.

Eduskunnan apulaisoikeuskansleri

AOK 427/1/2011 (16.8.2012): Valtioneuvoston kanslerin ratkaisu peruskoulun valvonta- ja kurinpitovallan ulottuvuudesta ja sisällöstä.

AVI

LSSAVI/340/06.06.01/2010.

MUUT

Opetusministeriö: Lausunto lapsiasiavaltuutetun 8.6.2006 toimittamaan koulumatkan odotusajan valvontaa, koulumatkajärjestelyjä sekä peruskoulun oppimäärän suorittamisen ja ammatillisen koulutuksen turvaamisesta eräissä tapauksissa muistioon liittyen. Dnro 12/59/2006. 22.12.2006.

Tutkimuslupa POL-2016-3556 ID-1563844426.

LYHENNELUETTELO

AOA	apulaisoikeusasiamies
AVI	aluehallintovirasto
CETS	Council on Europe Treaty Series
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus

LA	lakialoite
LastensuojeluL	lastensuojelulaki (417/2007)
LL	lukiolaki (731/1999)
LSSAVI	Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto
POL	perusopetuslaki (628/1998)
RL	rikoslaki (39/1889)
YK	yhdistyneet kansakunnat

KUVIOT

Kuvio 1. Rangaistava vainoaminen suhteessa koulukiusaamiseen.

1 JOHDANTO

Rikoslakiin (RL, 39/1889) lisättiin vuoden 2014 alussa vainoamisen (RL 25:7a, 879/2013) kriminalisoiva tunnusmerkistö.¹ Säännöksen taustalla oli Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta.² Vaikka kriminalisoinnin oletetaan yleisesti suojaavan ennen kaikkea naisia parisuhteen päättymisen jälkeisissä tilanteissa, ei säännös tyhjenny pelkästään näihin tilanteisiin. Motiivi voi olla esimerkiksi rasistinen³ tai vainoaminen voi kohdistua poliitikkoon⁴, viranomaiseen⁵ tai työntekijään⁶.

Tätä tutkimusta varten on käyty läpi kahden ensimmäisen vuoden aikana kirjattuja rikosilmoituksia, joissa rikoksesta epäilty on ollut alle 18-vuotias.⁷ Ensimmäisenä vuonna vainoamisesta kirjattiin 662 rikosilmoitusta ja toisena vuonna määrä nousi jo 701 rikosilmoitukseen. Tämä oli huomattavasti enemmän kuin odotettiin.⁸ Kirjattujen rikosilmoitusten osalta vain 15:ssä tapauksessa rikoksesta epäilty oli alle 18-vuotias ja näistä kahdeksan tapausta liittyi koulukiusaamiseen.⁹ Tuomioistuinratkaisuja koulukiusaamiseen liittyvästä vainoamisesta ei kuitenkaan vielä ole.

Tämän tutkimuksen päätarkoituksena on selvittää, voiko koulukiusaaminen täyttää rangaistavan vainoamisen tunnusmerkistön. Rangaistavan vainoamisen tulkintaa varten on käyty läpi erityisesti kahden ensimmäisen vuoden aikana annettuja tuomioistuinratkaisuja. Koulukiusaamisen määritelmään ei ole yhtä oikeaa vastausta, mutta tulen esittämään siitä tekojen monimuotoisuuden mahdollisimman kattavasti huomioonottavan määritelmän. Lisäksi

¹ Vainoamien ilmiönä on tunnettu jo pitkään ja on käsitteenä paljon laajempi kuin itse säännöksen sisältämä tunnusmerkistö. Vainoaminen käsitteenä voi pitää sisällään esimerkiksi pahoinpitelyn (RL 21:5) tai kotirauhan rikkomisen (RL 24:1) ja voi pahimmillaan päättyä henkirikokseen.

² CETS 210, 34 artikla.

³ HE 19/2013 vp, s. 52.

⁴ Toisaalta esimerkiksi Ruotsissa vuosien 2011–2013 välillä yksikään poliitikko ei ollut asianomistajana vainoamiseen liittyen, vaikka tutkimuksen mukaan poliitikkoja uhkaillaan ja häiritään toistuvasti. Syynä tähän oli mitä luultavimmin korkea ilmoituskynnys. Ks. Ruotsin tilastoista ja tutkimuksesta tarkemmin *Brå rapport 2015*, s. 15–16.

⁵ Ratkaisussa *Kymenlaakson käräjäoikeus 2.12.2014 R 14/1812* vainoaminen kohdistui poliisiin.

⁶ *Rantaeskola ym 2015*, s. 150–151, jossa käsitellään työntekijän joutumista vainoamisen kohteeksi.

⁷ Tutkimuslupa POL-2016-3556 ID-1563844426.

⁸ HE 19/2013 vp, s. 33, jossa odotuksena oli noin 150 rikosilmoitusta vuosittain.

⁹ Asianomistaja oli alle 18-vuotias 70 tapauksessa, joista osa oli samoja rikosilmoituksia kuin alle 18-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen osalta.

tulen käsittelemään lapsen oikeudellista asemaa vainoamisen osapuolena. Tutkimuskysymykset olen asettanut edellä mainitun perusteella seuraavasti:

1. Mitä on rikoslain 25 luvun 7a §:n mukainen rangaistava vainoaminen?
2. Miten koulukiusaaminen määritellään?
3. Millainen koulukiusaaminen voidaan tulkita rangaistavaksi vainoamiseksi?
4. Kykeneekö lapsi vainoamaan ja millainen lapsen oikeudellinen asema on vainoamisen asianomistajana?

Tutkimukseni on pääasiallisesti lainopillinen, eli oikeusdogmaattinen, jossa tarkoituksena on tulkita ja systematisoida vainoamissäännöksen tunnusmerkistöä erityisesti koulukiusaamisen määritelmän mukaisissa tapauksissa. Tutkimuksessani on myös oikeussosio-logisia piirteitä, koska käsitelen koulukiusaamisen rikosoikeudellista rangaistavuutta ja vertailen lapsen asemaa aikuiseen verrattuna vainoamisen osapuolena. Lisäksi esitän tutkimuksessa *de lege ferenda* -tutkimukseen liittyviä suosituksia ja lainsäädäntökritiikkiä sekä lyhyehkösti oikeusvertailua Ruotsin vainoamissääntelyyn.

Tutkimus on jaettu neljään osaan, jossa ensimmäisessä osassa käyn läpi vainoamissäännöksen tunnusmerkistöä. Toisessa osassa kerron koulukiusaamisesta rikosoikeudellisena ilmiönä ja määrittelen koulukiusaamisen. Määritelmäni tueksi selvitän koulukiusaamisen erilaisia tekemuotoja ja kiusaamisen seurauksia. Käyn myös läpi perusopetuslain (POL, 628/1998) esitöiden kiusaamisen määritelmän ja aikaisempia kirjallisuudessa luotuja määritelmiä. Rajaan tutkimuksen lähinnä peruskoulun oppilaiden välisiin kiusaamistilanteisiin, enkä käy läpi tarkemmin vahingonkorvaus- tai kurinpitotoimenpiteitä. Kolmannessa osassa vertailen koulukiusaamisen määritelmän mukaisia tekoja vainoamisen tunnusmerkistöön. Vertailun tueksi käyn kattavasti läpi vainoamissäännökseen ja koulukiusaamiseen liittyvää oikeuskäytäntöä. Ratkaisujen perusteella myös ensimmäisessä osassa läpi käydyn vainoamissäännöksen sisältö avautuu paremmin lukijalle. Erityisesti kiinnitän huomiota erilaisiin koulukiusaamisen tekemuotoihin, jotka voivat tulla rangaistavaksi vainoamisen osatekoina. Samassa yhteydessä arvioin tekojen rangaistavuutta myös oikeudettomuusvaatimuksen osalta. Kolmannen osion lopuksi käydään lyhyesti läpi koulukiusaamista pelon ja ahdistuksen aiheuttajana. Neljännessä osiossa keskitytään lapsen oikeudelliseen asemaan koulukiusaamiseen liittyvissä vainoamistapauksissa. Selvitän ensinnäkin, voiko alaikäinen lapsi syyllistyä koulukiusaamiseen liittyvään rangaistavaan vainoamiseen ja millaisia kou-

lukiusaamiseen liittyviä rikosilmoituksia vainoamisesta on kahden ensimmäisen vuoden aikana on kirjattu poliisille. Lopuksi otetaan vielä kantaa lapsen oikeudelliseen asemaan vainoamisen asianomistajana ja verrataan lapsen oikeudellista asemaa aikuiseen.

2 VAINOAMINEN

2.1 Uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä ja muu rinnastettava tapa

Vainoamisesta tuomitaan se, joka *toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta*.¹⁰

Uhkaamisella tarkoitetaan samantyylistä tekoa kuin laittoman uhkauksen tunnusmerkistön kohdalla, mutta uhkaus ei ole niin vakava kuin RL 25:7:n mukaisessa laittomassa uhkauksessa, jossa teon tunnusmerkistön täyttymiseksi vaaditaan perusteltua vakavaa vaaraa. Vainoamisen osalta pelkällä epämieluisalla asialla uhkaaminen riittää.¹¹ Vainoamistyyllisissä uhkauksissa henkilö tekee toiselle tietäväksi, että hänelle voi tapahtua jokin epämieluisa asia, ja että tämän asian tapahtuminen riippuu jollakin tavalla asian esittäjästä, tai on hänen vallassaan. Myös menettely, joka selvästi sisältää uhan, voi tulla kyseeseen nimenomaisen uhkauksen lisäksi. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset eleet. Uhkauksen tulee kohdistua suoraan kohteeseen tai sisältää kolmanteen kohdistuvan uhan, jonka tosiasiallinen motiivi on kuitenkin uhkauksen vastaanottajaan vaikuttaminen. Vainoaja voi esimerkiksi uhata satuttaa uhrin lasta.¹² Jos uhkauksen voidaan tulkita täyttävän laittoman uhkauksen tunnusmerkistön, tulee se erottaa itsenäiseksi rikokseksi.¹³

Rajanveto laittoman uhkauksen ja vainoamissäännöksen mukaisen uhkauksen osalta voi olla välillä hankalaa, koska laittoman uhkauksen kohdalla myös uhrin subjektiivisella kokemuksella on merkitystä. Vainoamistapauksissa vainottu voi elää jatkuvassa

¹⁰ Lisäksi säännös sisältää ns. toissijaisuuslausekkeen, jonka mukaan vainoamissäännöstä sovelletaan vain tilanteissa, joissa teosta ei ole muutoin säädetty yhtä ankaraa tai ankarampaa rangaistusta. Rangaistus on sakosta kahteen vuoteen vankeutta.

¹¹ Laitonta uhkausta voidaan luonnehtia vakavampana ja pistemäisenä tekona, kun taas vainoamisessa uhkaaminen on tyyppillisesti jatkuvaa ja vähemmän intensiivistä.

¹² HE 19/2013 vp, s. 50.

¹³ HE 19/2013 vp, s. 52.

pelossa, joten kynnyks perusteltuun vakavaan pelkoon on yleensä alhaisempi.¹⁴ Tällöin myös suhteellisen lievät ja myös vainoamisen tunnusmerkistöön sopivat uhkaukset voivat täyttää laittoman uhkauksen tunnusmerkistön.¹⁵ Tilanne on tällä hetkellä osittain ristiriitainen myös syyteoikeuden kannalta, koska vakavampi laitton uhkaus on pääsääntöisesti asianomistajarikos, kun taas lievemmillä uhkauksilla täyttyvä vainoaminen on virallisen syytteen alainen rikos.¹⁶

Toisena tekotapana mainitaan seuraaminen, joka on fyysistä seuraamista, eikä kohtaaminen ei tapahdu sattumalta.¹⁷ Vainoaja voi esimerkiksi seurata uhria työmatkalla, odottaa paikassa johon tietää uhrin tulevan, tai ajella autolla uhrin asunnon ohitse toistuvasti. Mitään tiettyä etäisyyttä seuraamiselle ei ole määritelty. Tekijän ei myöskään tarvitse pyrkiä kommunikoidaan uhrin kanssa, eikä uhrin tarvitse olla tietoinen seuraamisesta. Kolmas tekotapa on tarkkaileminen, joka on osittain päällekkäinen tekotapa seuraamisen kanssa. Teko suoritetaan havainnoimalla uhria, eikä tarkkailtavan olinpaikalla ole merkitystä. Tarkkailu voidaan suorittaa myös teknisillä apuvälineillä, kuten kiikarilla tai kameralla. Jos tarkkailtava oleskelee kotirauhan suojaamalla alueella ja tarkkailu tapahtuu teknisellä välineellä, voi kyseeseen tulla salakatselu (RL 24:6).¹⁸

Neljäs tekotapa on yhteyden ottaminen uhriin joko suoraan tai välikäden avulla. Kyse on joka tapauksessa kommunikaatiosta kohteen suuntaan. Esimerkkeinä voidaan mainita tilanteet, joissa tekijä menee uhrin luokse, soittaa hänelle tai lähettää hänelle viestejä.¹⁹ Viestin ei tarvitse olla luonteeltaan sellainen, että siihen odotetaan vastausta ja esimerkiksi jo pelkkä kukka- tai lahjalähetyksen tilaaminen toiselle voidaan tulkita yhteyden ottamiseksi. Lisäksi tekotapa voi olla pelkkä soittopyyntö. Esitöiden lyhyt maininta viestin lähettämisestä keskustelupalstalle yhteydenottotarkoituksessa on epäselvätkö tekotapa, mutta käyn tätä tarkemmin läpi myöhemmin.²⁰

Yksittäisenä osatekona yhteyden ottaminen on samankaltainen viestintärauhan rikkomisen (RL 24:1) kanssa. Rajanveto voi tulla kyseeseen tapauksissa, joissa vainoami-

¹⁴ Ks. perustellusta syystä tarkemmin *Nuutila –Majanen 2013*, s. 698–699.

¹⁵ Ks. esimerkiksi ratkaisu *Kainuun käräjäoikeus 25.3.2015 R 15/131*, jossa tekijä oli tokaissut vainoamisen uhria auttaneelle puhelimesta ”sinä kuolet”, jonka perusteella tekijä tuomittiin laittomasta uhkauksesta.

¹⁶ Ks. ristiriitaisuudesta tarkemmin *Lindstedt 2013*, s. 58, 69 ja 91.

¹⁷ Teon tunnusmerkistö ei siis voi täytyä esimerkiksi seuraamalla toista sosiaalisessa mediassa.

¹⁸ *HE 19/2013 vp*, s. 50–52.

¹⁹ Kyseessä on ns. välineneutraali sääntely, jonka perusteella yhteyden ottaminen voi tapahtua esimerkiksi sähköpostia, tekstiviestejä tai erilaisia sosiaalisen median kanavia käyttämällä.

²⁰ *HE 19/2013 vp*, s. 51.

nen on tapahtunut pelkästään yhteyttä ottamalla, eikä teon voida katsoa olevan omiaan aiheuttamaan pelkoa ja ahdistusta, vaan ennemminkin huomattavaa häiriötä tai haittaa. Esimerkiksi ratkaisussa *Kymenlaakson kärjäoikeus 24.3.2015 R 15/333* oli kyse enemmikseen tekstiviesteillä, mutta osittain myös puheluilla tapahtuneesta teosta, jotka olivat tapahtuneet 1.11.2011–4.4.2014 välisenä aikana. Ennen vuotta 2014 tapahtuneet yhteydenotot katsottiin kotirauhan rikkomiseksi ja sen jälkeen tapahtuneista yhteydenotoista syyttäjä vaati rangaistusta vainoamisesta sekä toissijaisesti viestintärauhan rikkomisesta. Vastaaja vetosi siihen, että yhteydenotot olivat olleet molemminpuolisia, mutta kärjäoikeus totesi, että asianomistajan viesteissä oli lähinnä pyydetty viestittämisen lopettamista ja riitojen sopimista. Kärjäoikeus katsoi teon täyttävän viestintärauhan rikkomisen tunnusmerkistön. Kärjäoikeus totesi, että viestit eivät olleet omiaan aiheuttamaan ahdistusta, mutta ei perustellut arviotaan tarkemmin.

Koska vainoamisteot voivat olla hyvin erilaisia ja erityisesti teknologinen kehitys on tuonut mukanaan uusia digitaalisia vainoamisen muotoja, on viidenneksi osateoksi otettu mukaan muu rinnastettava peruste. Tekemuotoihin ei oteta perusteluissa tarkemmin kantaa, mutta niiden tulee olla nimenomaisesti tunnusmerkistössä mainittuihin tekotapoihin rinnastettavia.²¹ Käyn näitä mahdollisia tekotapoja tarkemmin läpi koulukiusaamiseen liittyviä tapauksia käsitellessä.

2.2 Toistuvuus, oikeudettomuus ja tahallisuus

Vainoamisessa ei voi olla kyse yksittäisestä teosta, koska tunnusmerkistön täytyminen vaatii tekojen toistuvuutta. Kyseessä onkin useista teoista muodostuva henkilön elämänlaatua vakavasti häiritsevä tila, joka voi muodostua erittäin pelottavaksi tai ahdistavaksi ja uhrin elämää hallitsevaksi. Tunnusmerkistön täyttymisen kannalta on merkitystä minkä tyylinen teko oli, kuinka monta tekoja oli ja mikä oli niiden ajallinen suhde toisiinsa. Mitä vähämerkityksisempiä teot ovat, sitä enemmän näitä tekoja voidaan edellyttää teon tunnusmerkistön täyttymiseksi. Vainoaminen voi kuitenkin täytyä jo yhden osateon perusteella, eli esimerkiksi ottamalla vain toistuvasti yhteyttä.²² Vainoamiskokonaisuuteen liittyvät

²¹ *HE 19/2013 vp*, s. 51.

²² Esimerkkinä voidaan mainita ratkaisu *Pohjois-Karjalan kärjäoikeus 2.10.2014 R 14/1065*, jossa tekijä oli lähettänyt 150 facebook-viestiä uhrille ja teko tulkittiin vainoamiseksi.

teot muodostavat yhden kokonaisuuden, mutta jos vainoaminen selkeästi päättyy tietyksi ajaksi, voi kyseeseen tulla kaksi eri vainoamisrikosta.²³

Teon oikeudettomuus päätellään olosuhteista. Esimerkiksi yksittäinen tai useampikin yhteydenotto ei välttämättä ole vielä rangaistavaa, jos niihin on ollut joku sosiaalisesti hyväksyttävä syy, eikä uhri ole kieltänyt yhteyden ottamista. Toisaalta uhrin nimenomainen kieltäminen ottaa yhteyttä ei ole vaatimuksena tunnusmerkistön täyttymiselle, vaikka se helpottaakin oikeudettomuuden toteamista. Uhri ei välttämättä edes uskalla kieltää vainoajaansa, joten nimenomaisen kieltämisen vaatimus ei olisi perusteltu.²⁴

Esitöissä tahallisuutta käsitellään hyvin rajallisesti, vaikka vainoamisen tunnusmerkistö on melko monimutkainen kokonaisuus. Esitöiden mukaan tahallisuuden tulisi kattaa teko kokonaisuudessaan ja sen sisältö määräytyy yleisten sääntöjen mukaisesti.²⁵ Lakivaliokunta toi esille, että asiantuntijakuulemisissa oli ehdotettu edellytykseksi vainoamis- tai pelottelutarkoitusta, mutta tällaista ei pidetty perusteltuna. Tekijän tarkoitus kun ei ole välttämättä pelotella tai vainota toista, vaikka teko onkin säännöksen tunnusmerkistön mukainen ja uhri pitää sitä vainoamisena.²⁶ Arviointi tulee tehdä objektiivisten seikkojen avulla on omiaan -rakenteen mukaisesti, jolloin tahallisuus määrittyy lähtökohtaisesti olosuhdetahallisuuden kautta. Olosuhdetahallisuuden täyttymistä kuvataan yleensä ilmaisulla ”on pitänyt varsin todennäköisenä”, mutta aivan kaikkiin tilanteisiin tämä ei käy.²⁷ *Noora Salokangas* on käynyt vainoamiseen liittyvää tahallisuutta tarkemmin läpi referee -artikkelissaan. Salokangas katsoi, että ensinnäkin tulee selvittää tahallisuuden kohde ja toiseksi kohteesta riippuu millaista tahallisuutta tekijältä odotetaan. Hän toteaa lisäksi, että olosuhdetahallisuuteen ei oikein istu vainoamisrikoksen tunnusmerkistöön, vaan tarkoituksenmukaisempaa olisi ajatella rangaistavuuden objektiivisena edellytyksenä on omiaan -edellytystä.²⁸

2.3 Pelko tai ahdistus

²³ HE 19/2013 vp, s. 51.

²⁴ HE 19/2013 vp, s. 51.

²⁵ HE 19/2013 vp, s. 51.

²⁶ LaVM 11/2013 vp, s. 8–9.

²⁷ Ks. esim KKO 2013:17.

²⁸ *Salokangas 2016*, s. 58.

Vainoamisen kohdalla ei ole kyse yksittäisestä traumaattisesta tapahtumasta, vaan toistuvasta osatekojen sarjasta, jossa uhrin orientaatio kohdistuu vahvasti myös tulevaisuuden tapahtumiin. Vainoaminen voi pahimmillaan aiheuttaa pysyviä psyykkisiä ongelmia, joiden vakavuusaste vaihtelee vainoamisen keston, vainoamistavan ja sen mukaan millainen suhde uhrilla oli aikaisemmin vainoajaan. Uhri voi kokea vainoamisen erittäin pelottavana ja pitkään jatkuneen vainoamisen seurauksiin liittyvät keskimääräistä useammin somaattiset oireet, ahdistuneisuus, sosiaaliset häiriöt, vakava depressio ja itsemurha-ajatukset.²⁹

Vainoamissäännöksen mukaisen teon tulee olla omiaan aiheuttamaan pelkoa tai ahdistusta. Koska säännös sisältää abstraktia vaaraa ilmentävän on omiaan -rakenteen, ei tekojen ole tosiasiallisesti tarvinnut aiheuttaa pelkoa ja ahdistusta.³⁰ Riittää siis, että teon tyyppillinen seuraus on pelko tai ahdistus. Lähtökohtana arvioinnissa on keskimääräisihminen, mutta arvioinnissa otetaan huomioon myös henkilöön tekohetken näkökulmasta liittyvät olennaiset olosuhteet kuten ikä tai erityinen haavoittuvuus. Pelkoa aiheuttava vainoaminen on tyyppillisintä uhkauksena toteutetuissa osateoissa. Jos taas tekijää ei pidetä vaarallisena, eivätkä teot ole kovin vakavia, vainoaminen voi aiheuttaa enemmän ahdistusta. Ahdistus voi tosin olla yhtä haitallista uhrille kuin pelon tunteminenkin. Käytännössä ahdistus merkitsee sellaista elämänlaadun heikkenemistä, jota kohteen elämässä kaiken aikaa läsnä oleva, arvaamattomasti esiin tuleva ja vaikeasti vaikutettavissa oleva vainoamiskäyttäytyminen on omiaan aiheuttamaan.³¹

3 KOULUKIUSAAMINEN

3.1 Koulukiusaaminen rikosoikeudellisena ilmiönä

Laajassa peruskoulun ja toisen asteen oppilaisiin kohdistuvassa vuoden 2013 kouluterveyskyselyssä peruskoulun 8. ja 9. luokkalaisista pojista 8 prosenttia ja tytöistä 6 prosenttia ilmoitti joutuneensa koulukiusaamisen uhriksi *vähintään kerran viikossa lukukauden aikana*.³² Konkreettisemmän kuvan toistuvan kiusaamisen laajuudesta saa muuttamalla pro-

²⁹ Ks. Björklund 2010, s. 24–26 ja Häkkänen 2008, s. 753 sekä näissä mainitut tutkimukset.

³⁰ Ks. tarkemmin on omiaan -rakenteesta Frände 2005, s. 89–91.

³¹ HE 19/2013 vp, s. 52.

³² Luopa ym. 2014, s. 25.

senttiosuudet henkilömääräksi. Kiusattuja poikia oli yli 4000 ja tyttöjä miltei 3000.³³ Vuonna 2013 Suomessa oli peruskouluja noin 2700kpl, joten jokaisessa Suomen peruskoulussa oli siten keskimäärin 2,6 oppilasta, joita kiusattiin viikoittain.³⁴

Poliisille ei koulukiusaamistapaukset aikaisemmin juuri päätyneet, koska koulukiusaamista pidettiin ainakin osittain sosiaaliadekvaattina toimintana, jossa kiusaaminen on kouluympäristön sekä osapuolten iän takia jollain tavalla hyväksyttävämpää. Kurinpidon katsottiin kuuluvan lähinnä koululle. Aikoinaan sotien jälkeinen sukupolvi saikin tuomion häiriköinnistä suoraan karttakepin napautuksella sormille, mutta koulumaailmakin on pikkuhiljaa oikeudellistunut.³⁵ Lapsen oikeudellinen asema on kehittynyt myös muutoin parempaan suuntaan etenkin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen myötä.³⁶ Nykyään onkin selvää, että koulumaailmaa koskettaa rikosoikeudellinen sääntely ihan siinä missä muitakin tilanteita. Kaikki kouluissa tapahtuneet rikokset eivät tietenkään päädy vielääkään poliisille, esimerkiksi tekijöiden ollessa alle 15-vuotiaita (RL 3:4.1) tai muuten lapsia koskevan korkean ilmoituskyynnyksen takia.³⁷ Jostain syystä jopa koulun koko voi vaikuttaa ilmoittamiskynnykseen poliisille.³⁸ Tilanteeseen vaikuttaa osittain myös se, että kouluilla on olemassa erilaisia kiusaamisen selvittelymalleja ja oma perusopetuslain mukainen kurinpitäjärjestelmä, jota ei kuitenkaan sovelleta yhtäaikaisesti syytymenettelyn kanssa (POL 36c).³⁹

³³ Vastanneista oli poikia 50223 ja tyttöjä 49255.

³⁴ Koulujen lukumäärästä ks. *Tilastokeskus 2014*. Indikaattorina koulukiusaamisen yleisyydestä kouluterveyskysely toimii paremmin kuin esimerkiksi koulukiusaamiseen liittyvät rikosilmoitukset, joista ei tosin ole edes tilastoja saatavilla. Rikosilmoitukset kuvaavat lähinnä viranomaisten palvelujen tasoa ja toimintakulttuuria sekä sen hetkistä lainsäädäntöä, kun taas kouluterveyskysely selvittää koulukiusaamisen tosiasiallista määrää. Ks. tarkemmin palveluntuotantoa ja hyvinvointia kuvaavien indikaattorien eroista *Iivonen 2013*, s. 308–313.

³⁵ Ks. esimerkiksi ratkaisu *KKO 1982-II-6*, jossa kaksi koulukaveria oli pahoinpidellyt ja kiristänyt uhria. Rangaistusta alentavaksi seikaksi oli katsottu, että heidän tekonsa olivat ainakin osaksi verrattavissa kouluelämässä esiintyvään koulutoverin kiusaamiseen. Sosiaaliadekvaatin toiminnan määrittelystä tarkemmin *Mäntylä 2012*, s. 365–369.

³⁶ Ks. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vaikutuksesta lapsen asemaan tarkemmin *Hakalehto-Wainio 2013*, s. 17–52.

³⁷ Korkea ilmoituskyynnyks koskee myös muualla kuin koulussa tapahtuneita rikoksia, jos osallisina ovat lapset. Ks. tästä tarkemmin *Salmi 2004*, s. 12–13.

³⁸ *Rimpelä – Fröjd 2010*, s. 198–199, jonka mukaan lähes joka kolmannessa 400 oppilaan tai sitä suuremmissa kouluissa poliisi oli ollut mukana selvittämässä koulukiusaamistapausta. Vastaava osuus alle 100 oppilaan kouluissa oli vain prosentti suuruusluokkaa. Suuremmissa kouluissa lähes joka viidennessä oli tehty ainakin yksi rikosilmoitus koulukiusaamisesta. Lisäksi poliisin osallistuminen painottui yläkoululuokkiin.

³⁹ Jos tilanne on päinvastainen, herää kysymys voiko koulun suorittaman kurinpitotoimen jälkeen suorittaa syytymenettelyä. Ks. ratkaisu *KKO 2016:1*, jonka mukaan vankilan kurinpitoviraston katsottiin kuuluvan *ne bis in idem* -periaatteen soveltamisalaan ja kurinpitoviraston estä syytteen tutkimisen.

Vuonna 2012 julkaistiin pro gradu -tutkielma koulukiusaamisen kriminalisoitiin liittyen, joka johti jopa lakialoitteeseen.⁴⁰ Tutkielmassa nostettiin esille ongelma, jonka mukaan rikosoikeudellisin keinoin pystytään huomioimaan pelkästään koulukiusaamisen vakavimmat osateot. Tällöin esimerkiksi koulukiusaamisen toistuvuus ja jatkuva pelossa sekä uhan alla eläminen jäävät huomioimatta. Tutkielman mukaan lapset ilmoittaisivat koulukiusaamisesta helpommin aikuisille, eivätkä he välttämättä kiusaisi niin herkästi, jos koulukiusaaminen kriminalisoitaisiin omana rikosnimikkeensä.⁴¹

Koulukiusaaminen täyttää jo nyt useiden erilaisten rikosnimikkeiden tunnusmerkistön, kuten pahoinpitely (RL 21:5), kunnianloukkaus (RL 24:9) ja laiton uhkaus (RL 25:7). On vaikea nähdä, että uusi kriminalisointi parantaisi koulukiusaamiseen puuttumiseen liittyviä suurempia ongelmia: kiusaamisen havaitsemista, resursseja, heikkoa ammattitaitoa tai puuttumishalua taikka viranomaisten välisen yhteistyön ongelmia.⁴² En myöskään usko uuden kriminalisoinnin juuri vaikuttavan lasten ajatusmaailmaan kiusaamista vähentävänä tekijänä. Koulukiusaamiseen liittyen jo alakouluikäiset lapset yleensä ymmärtävät, että esimerkiksi nyrkillä kasvoihin lyöminen on kiellettyä toimintaa. Nuorten ajatusmaailmassa rikosten katsotaan kuitenkin monesti liittyvän normaaliin nuoruuteen ja rikoskäyttäytymistä neutralisoidaan.⁴³ Jos vainoamissäännöksen katsottaisiin soveltuvan koulukiusaamistapauksiin, toisi tämä ainakin osittain ratkaisun vaatimuksiin toistuvuuden ja erilaisten osatekojen huomioonottamisesta. Sekään ei kuitenkaan poistaisi edellä mainittuja kiusaamisen puuttumiseen liittyviä muita ongelmia.

3.2 Koulukiusaamisen määritelmä

⁴⁰ Vierimaa 2012 ja LA 18/2012 vp. Koulukiusaaminen ehdotettiin lakialoitteessa sijoitettavaksi rikoslain 21 lukuun. Koulukiusaamisen tekemuotoina oli lueteltu useita erilaisia jo tuolloin kriminalisoituja koulukiusaamiseen liittyviä tekoja ja myös teon seuraukset oli kopioitu näistä tunnusmerkistöistä. Lisäksi tunnusmerkistö rajoitettiin koskemaan kouluympäristöä tai koulukavereiden välisiä tekoja.

⁴¹ Vierimaa 2012, s. 41–42 ja 64.

⁴² Ks. koulun kiusaamiseen puuttumisen vaikeuksista tarkemmin Mäntylä ym. 2013, s. 122-126 sekä tutkimuksessa mainitut AVI:n ja ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisut. Ks. myös Vierimaa 2012, s. 33–35, jossa KiVa-koulu hankkeen kehittäjä Christina Salmivallin kertoo KiVa-koulun toimivuuden erojen johtuvan ”käyttöasteesta”, eli kuinka tehokkaasti koulun henkilökunta soveltaa ohjelmaa. Ks. myös ratkaisu *Helsingin hovioikeus 24.2.2016 S 15/1221*, jossa oli kyse vahingonkorvausasiasta kaupunkia vastaan koulukiusaamiseen puuttumiseen liittyen. Ratkaisussa todettiin, että tönimistä ja tappelua sisältäneessä koulukiusaamistapauksesta oli oltu yhteydessä lastensuojeluun, mutta sieltä oli todettu, etteivät he puutu tällaisiin asioihin.

⁴³ Salmi 2004, s. 134–142.

Perusopetuslain mukaan opetuksen järjestäjän tulee laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista. Opetushallituksen tulee antaa määräykset opetussuunnitelmien laatimisesta (POL 29.3). Lisäksi opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa tai muussa opetuksen järjestämispaikassa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä koulu yhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä (POL 29.4).

Koulukiusaamista ei määritellä tarkemmin laissa, vaikka termi mainitaankin perusopetuslain 29 §:ssä, jolla on tarkoitus taata oikeus turvalliseen opiskelu ympäristöön.⁴⁴ Esitöiden mukaan kiusaamista ei sen vaihtelevan muodon ja määritelmällisyyden vaikeuden takia määritellä säädöstekstissä.⁴⁵ Perusopetuslain esitöissä kiusaaminen määritellään kuitenkin yleisellä tasolla seuraavasti: ”Kiusaaminen voi pääsääntöisesti olla toistuvaa ja systemaattista fyysistä tai henkistä tahallista vammojen tai epämiellyttävän ja nöyryyttävän olotilan aiheuttamista toiselle. Sen näkyvänä tekemuotona voivat olla esimerkiksi nimittely, huuteleminen, uhkailu, potkiminen, lyöminen ja tukan repiminen sekä henkilökohtaisten tavaroiden vieminen”.⁴⁶ Koulukiusaamiseen liittyvässä kirjallisuudessa määritelmä on esiintynyt hie man eri muodoissa, mutta vastaa hyvin pitkälti esitöiden määritelmää. Kiusaaminen on jaettu myös suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen, jossa epäsuoraa kiusaamista on esimerkiksi sosiaalinen eristäminen, puhumattomuus kiusattua kohtaan tai toisten käännäyttäminen kiusattua vastaan. Tähän epäsuoraan kiusaamiseen esitöiden määritelmä vastaa vain välttäv ästi, vaikka epäsuora kiusaaminen on monesti olennainen osa kiusaamista.⁴⁷ Kiusaaminen tapahtuu yleensä ryhmässä, jossa mukana voi olla sekä aktiivisia kiusaajia ja muita eri as teisesti toimintaan osallistuvia osapuolia.⁴⁸ Sama kollektiivisesti tapahtuva kiusaaminen on yleistä myös sosiaalisessa mediassa.⁴⁹

⁴⁴ Samansisältöinen säännös löytyy myös lukiolain (LL, 731/1999) 21 §:stä ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) 28 §:stä. Myös muutoin näissä laeissa on samansuuntaisia säännöksiä kiusaamiseen ja siihen puuttumiseen liittyen.

⁴⁵ Vainoamisen osalta tässä haasteessa on kuitenkin päädytty toisenlaiseen ratkaisuun ja kriminalisoitu lain tasoisesti koulukiusaamisen kanssa yhtä monimuotoinen vainoaminen.

⁴⁶ HE 66/2013 vp, s. 41.

⁴⁷ Ks. esimerkiksi *Olweus* 1992, s. 14–15, *Hamarus* 2008, s. 12–15, *Salmivalli* 2010, s. 12–15 ja *Hakalehto-Wainio* 2012, s. 235–236.

⁴⁸ Ks. esimerkiksi *Salmi* 2004, s. 99, jossa 12–13-vuotiaille lapsille tehdyssä kyselyssä peräti 90,2 % tytöistä ja pojista 72,7 % ilmoitti, että vähintään yksi muu henkilö oli osallistunut kiusaamiseen.

⁴⁹ Ks. kollektiivisesta nettikiusaamisesta tarkemmin *Forss* 2014a, s. 39–40.

Lisäksi kiusaamisen yhteydessä puhutaan monesti osapuolten epätasa-arvoisuudesta, joka perustuu siihen, että heikomman osapuolen on vaikea puolustautua. Epätasaväki-
 syys voi perustua esimerkiksi ikään, fyysiseen voimaan, asemaan ryhmässä tai tuki-
 joukkoihin.⁵⁰ Voimasuhteiden määrittely on kuitenkin vaikeampaa, jos kiusaaminen
 tapahtuu koulukaverin toimesta anonyymisti sosiaalisessa mediassa. Koulukaveruuden
 voi päätellä esimerkiksi kiusaamisen aiheista. Sosiaalisessa mediassa voimasuhteilla ei
 ole merkitystä anonyymeissä kiusaamistapauksissa. Toki kiusattu on tällöinkin tietyllä
 tapaa avuttomassa asemassa ja kiusaajan vallassa, mutta ei epätasa-arvoisuuden perin-
 teisessä merkityksessä. Vahingollisuudessa anonyymi kiusaaminen voi olla vähintään
 yhtä vahingollista kuin tunnetun kiusaajan teot. Etenkin jos teko aiheuttaa laajaa huomiota
 sosiaalisessa mediassa ja tulee pahimmillaan koko koulun tietoon.

Fyysisen kiusaaminen on käsitteenä melko selvä, mutta henkisen kiusaamisen sijaan käyt-
 täisin mieluummin käsitteitä psyykkinen kiusaaminen, vaikka niillä yleensä tarkoitetaan
 samaa asiaa. Fyysisen ja psyykkisen kiusaamisen lisäksi erotan omaksi tekemuodokseen
 myös sosiaalisen kiusaamisen, jossa kiusattu suljetaan ryhmän ulkopuolelle tai jätetään
 muutoin huomiotta. Tämä tekemuoto ilmentää paremmin epäsuoraa kiusaamista ja sitä,
 että koulukiusaamisen kohdalla on usein kyse ryhmäilmiöstä.⁵¹ Myös seuraus voi olla fyy-
 sinen, psyykkinen tai sosiaalinen.

Edellä mainitun perusteella tässä tutkimuksessa oppilaiden välinen koulukiusaaminen mää-
 ritellään seuraavasti: 1) *toistuvia* 2) *negatiivisia fyysisiä, psyykkisiä tai sosiaalisia tekoja,*
jotka 3) *aiheuttavat negatiivisen fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen seurauksen uhrille ja*
4) teot tapahtuvat koulun vaikutuspiirissä.

3.3 Koulukiusaamisen tekemuodot ja seuraukset

3.3.1 Fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset tekemuodot

⁵⁰ Ks. esimerkiksi *Salmivalli 2010*, s. 13.

⁵¹ YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa puhutaan fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta turvallisuudesta. Ks. myös *HE 66/2013 vp*, s. 4–5. Lisäksi opetushallituksen turvallisuusoppaassa *Opetushallitus 2015* turvallisuus koulussa jaetaan fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja pedagogiseen turvallisuuteen. Ks. koulukiusaamisesta ryhmäilmiönä *Salmivalli 1999*, s. 80–97.

Koulukiusaamisen tekemuodot eivät välttämättä aina täytä tietyn rikoksen tunnusmerkistöä, mutta niiden kautta voidaan jaotella selvimmin erilaisia tapoja kiusata. Fyysisten ja psyykkisten tekemuotojen kohdalla on kyse yleensä aina jonkin rikoksen tunnusmerkistön täyttävästä toiminnasta, kun taas sosiaalisen kiusaamisen tekemuodot eivät välttämättä täytä minkään rikoksen tunnusmerkistöä. Koulukiusaaminen voi pitää sisällään samanlaisesti osia kaikista tekemuodoista ja käsitteet ovat osittain päällekkäisiä.

Fyysisen tekemuodon mukainen toiminta kohdistuu *suoraan ja fyysisesti* uhriin ja sen pääasiallinen seuraus uhrille on fyysinen. Tekemuoto konkretisoituu yleisimmin pahoinpitelyn (RL 21:5) tai lievän pahoinpitelyn (RL 21:7) muodossa.⁵² Tekotavat voivat pitää sisällään esimerkiksi lyöntejä, potkuja, läpsäisyjä, nipistelyä, tönimistä tai käsien vääntämistä.⁵³ Jos kyseessä on yksittäinen teko, ei sitä välttämättä luokitella koulukiusaamiseksi. On myös tyypillistä, että vaikka pahoinpitely liittyisikin kiusaamiseen, rikosoikeudellinen vastuu konkretisoituu vain tuon yksittäisen vakavimman teon kautta. Esimerkiksi ratkaisussa *Keski-Suomen käräjäoikeus 21.12.2011 R 11/3259* oli kyse välitunnilla tapahtuneesta pahoinpitelystä. Alaikäiset vastaajat olivat kaataneet uhrin maahan, nostaneet hänet nilkoista pää alaspäin roikkumaan, ja pudottaneet maahan. Uhria oli kiusattu jo aikaisemmin, mutta tuomioistuimessa käsiteltiin vain tätä yksittäistä pahoinpitelyä.

Harvinaisempia fyysisiä tekemuotoja ovat vammantuottamus (RL 21:10), vapaudenriisto (RL 25:1) ja pakottaminen (RL 25:8). Lisäksi ryöstön (RL 31:1) tunnusmerkistö voi täytyä, jos omaisuuden anastamisen yhteydessä käytetään väkivaltaa tai sen uhkaa. Henkiri koskin on yksi fyysinen, tosin äärimmäisen harvinainen tekemuoto, ja liittyy lähinnä kouluampumistapauksiin. Kouluampumisiin ja törkeimpiin tekoihin liittyy kiusaamisen kohdalla myös se, että tekijä ei välttämättä ole kiusaaja, vaan kiusattu.⁵⁴

Esimerkkinä voidaan mainita ratkaisu *Kouvolan hovioikeus 10.9.2012 R 12/442*, jossa aikaisemmin useita vuosia kiusaamisen kohteena ollut 16-vuotias poika tuomittiin

⁵² Lievän pahoinpitelykin on virallisen syytteen alainen rikos, jos se on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen (RL 21:16). Lisäksi tulee huomioida, että pahoinpitely voi olla rangaistavaa myös ilman fyysistä väkivaltaa, jolloin vahingoitetaan toisen psyykkistä terveyttä. On tosin äärimmäisen harvinaista, että muista kuin fyysisistä teoista tuomitaan pahoinpitelynä. Ks. pahoinpitelyn tunnusmerkistöstä tarkemmin *HE 94/1993 vp*, s. 95.

⁵³ Ks. tarkemmin koulukiusaamisiin liittyvistä pahoinpitelyistä *Mäntylä 2012*, s. 371–375.

⁵⁴ Esimerkiksi Kauhajoen kouluampumistapauksen uutisoinnin yhteydessä arvioitiin ampujan joutuneen koulukiusatuksi ja yleinen käsitys tuntuu olevan, että kouluampujat ovat kiusattuja. Ks. esimerkiksi *Salmivalli 2010*, s. 27. Vrt. *Langman 2014*, jonka tutkimus käsitti 48 kouluampumistapausta. Ilmeni, että joukossa oli myös kiusaajia ja kiusaaminen oli vain yksi osatekijä tekijöiden motiiveissa. Lisäksi ampuminen kohdistui harvemmin kiusaajiin.

nuorena henkilönä tehdystä tapon yrityksestä. Tekijää oli kiusattu jo ala-asteelta asti ja kiusaaminen oli jatkunut yläasteen ja toisen asteen oppilaitoksessa eriasteisena.⁵⁵ Tekopäivänä 16-vuotias kiusattu oli tullut myöhässä oppitunnille. Yksi oppilaista, jonka kanssa tekijällä oli ollut jo aikaisemmin hankaluuksia, tokaisi ”hyvää ystävänpäivää, saat välitunnilla pusun”, jolloin osa muista oppilaista alkanut nauramaan. Tästä ärsyyntyneenä 16-vuotias poika oli lyönyt mukanaan olleella veitsellä tokaisijaa rintaan ja jahdannut veitsen kanssa häntä ulos, aiheuttaen vielä muutaman viiltovamman ennen vapaaehtoista veitsetä luopumista.⁵⁶

Toisena yleisenä fyysisenä kiusaamisen muotona voidaan mainita seksuaalinen häirintä. Vuoden 2013 kouluterveyskyselyn mukaan peruskoululaistytöistä jopa 20 prosenttia ilmoitti kokeneensa seksuaalista väkivaltaa joskus tai toistuvasti. Lukiossa luku nousi 23 prosenttiin ja ammattiin opiskelevien tyttöjen kohdalla 33 prosenttiin. Poikien kohdalla lukemat olivat 6–11 prosentin välillä.⁵⁷ Rikosnimikkeistä kyseeseen tulee etenkin seksuaalinen ahdistelu (RL 20:5a), jonka tunnusmerkistö pitää sisällään esimerkiksi rinnoista puristelun, suutelun ja pakarosta tai alapäästä vaatteiden päältä koskettelun.⁵⁸ Myös muut RL 20 luvun mukaiset seksuaalirikokset voivat tulla kyseeseen.⁵⁹

Psyykkisen kiusaamisen puolelle menevinä tekumuotoina voidaan mainita tässä yhteydessä seksuaalirikoksiin liittyvät tapaukset, joissa tekijä levittelee laittomasti esimerkiksi alaikäisen koulukaverin alastonkuvia sosiaalisen median palvelun kautta muille koulun oppilaille. Hallussapito voi täyttää sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapidon (RL 17:19) ja levittäminen sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittämisen

⁵⁵ Kiusaaminen oli ilmennyt esimerkiksi ulkonäön pilkkaamisena sekä muuna nimittelyä. Toisaalta käräjäoikeus totesi ennen hovioikeutta antamassa tuomiossaan, että osittain kyse oli myös kiusatun yliherkkyydestä. Lisäksi rikoksen uhri ei ollut tekijän mukaan kiusaajista pahimmasta päästä.

⁵⁶ Teon vakavuuden takia hovioikeus totesi, että koulukiusaamisella ei katsottu olevan vaikutusta rangaistuksen mittaamiseen, vaikka se olikin jatkunut jo vuosia. Rangaistukseksi määrättiin kolme vuotta ehdotonta vankeutta. Päinvastaiseen ratkaisuun taas päädyttiin tapauksessa *Helsingin hovioikeus 11.4.2016 R 15/2115*. Hovioikeuden mielestä kohtuuttomia mittasuhteita saanut törkeään raiskaukseen liittyvä julkisuus oli rangaistuksen lieventämisperuste. Asetettaessa nämä kaksi ratkaisua rinnakkain, näyttäytyy jälkimmäinen ratkaisu kritiikille alttiina.

⁵⁷ *Luopa ym. 2014*, s. 23–24.

⁵⁸ *HE 216/2013 vp*, s. 59. Seksuaalisen ahdistelun osalta nousee esille epäsuhta koulu- ja työmaailman välillä. Työpaikalla tapahtuneesta seksuaalisesta häirinnästä voidaan rangaista työsyRJintänä (RL 47:3) ja kyseisen häirinnän määritelmä on laajempi kuin seksuaalisen ahdistelun osalta.

⁵⁹ Tulee huomioda, että RL 20:7a:n mukainen nuorten välisiä seksuaalisuhteita koskeva rajoitussäännös ei sovellu ahdistelu- tai häirintätapauksiin, koska kyseessä tulee olla tasapuolinen suhde, joka ei loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Siten myös lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:6) voi tulla kyseeseen. Käytännössä on kuitenkin harvinaista, että ahdistelua tutkittaisiin kyseisellä nimikkeellä alaikäisten välisissä tapauksissa.

tunnusmerkistön (RL 17:18).⁶⁰ Kuvaamiseen taas liittyy salakatselu (RL 24:6), joka voi täytyä kuvatessa oppilasta salaa esimerkiksi vessassa tai pukuhuoneessa.

Psyykkinen kiusaaminen voi olla 1) *sanallista*, 2) *omaisuuteen kohdistuvaa* tai 3) *netti-kiusaamista*. Yleisimpinä sanallisesti tapahtuvina tekemuotoina voidaan pitää nimittelyä, perättömien asioiden levittelyä ja uhkailua. Nämä voivat täyttää kunnianloukkauksen (RL 24:9), yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen (RL 24:8) tai laittoman uhkauksen tunnusmerkistön (RL 25:7).⁶¹ Omaisuuteen kohdistuvissa rikoksissa omaisuutta anastetaan, kavalletaan, piilotetaan, vahingoitetaan tai huijataan kiusaamistarkoituksessa. Rikosnimikkeinä voivat näissä tapauksissa olla esimerkiksi varkaus (RL 28:1), kavallus (RL 28:4), hallinnan loukkaus (RL 28:11), vahingonteko (RL 35:1) tai petos (RL 36:1).⁶² Tietynlaisena välimallina sanallisen ja omaisuuteen kohdistuvan kiusaamisen osalta esiintyy kiristystapauksia, jossa kiristetään toiselta taloudellista etua (RL 31:3). Nettikiusaamisen tekotapojen joukon muodostavat erilaiset digitaaliset kiusaamistavat, joissa voivat täytyä useat jo mainitut rikosnimikkeet.⁶³ Mahdollisia ovat myös lähinnä digitaalisessa ympäristössä mahdolliset teot, joista yleisimpiä ovat viestintärauhan rikkominen (RL 24:1a) ja identiteettivarkaus (RL 38:9a).⁶⁴ Lisäksi voidaan mainita tietoliikenteen häirintä (RL 38:5)⁶⁵, tietomurto (RL 38:8) ja viestintäsalaisuuden loukkaus (RL 38:3).⁶⁶

⁶⁰ Kuvien levittelyssä voi tulla kyseeseen myös kunnianloukkaus (RL 24:9) tai yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen (RL 24:8).

⁶¹ Ks. esimerkiksi koulukiusaamiseen liittyvä ratkaisu *Oulun käräjäoikeus 25.8.2004 R 04/1307*, jossa oli kyse pahoinpitelystä, kunnianloukkauksesta ja laittomasta uhkauksesta.

⁶² Ks. petoksiin liittyvistä virtuaaliomaisuusrikoksista *Forss 2014a*, s. 110–111. Tapauksissa esimerkiksi koulukavereita houkutellessa erilaisille kalastelusivustoille, joiden kautta saadaan käyttäjätunnus ja salasana palveluun. Näiden avulla uhrien pelitileiltä saadaan anastettua rahan arvoista virtuaaliomaisuutta. Kyseisen tekemuodon voi lukea myös nettikiusaamiseksi ja kyseeseen voi tulla myös datavahingonteko (RL 35:3a), jos uhria ei ole erehdytetty antamaan käyttäjätunnusta ja salasanaa.

⁶³ Jopa tykkää-napin painallus Facebookissa on katsottu kunnianloukkaukseksi. Ratkaisussa *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus 26.9.2013 R 13/1208* oli kyse tilanteesta, jossa poikaa oli kiusattu, hänen kätensä oli teipattu, housut vedetty nilkkoihin ja poika oli työnnetty kaappiin. Uhria oli valokuvattu ja kuva oli laitettu Facebookiin. Yksi tekijöistä oli painanut tykkää-nappia, jonka seurauksena tuomioistuimien katsoi tekijän levittäneen kuvaa, koska Facebookin algoritmi näytti kuvan tykkääjän seinällä kaverilistalla olijoille.

⁶⁴ Valeprofiileja tehtäessä voi täytyä myös tekijänoikeusrikoksen (RL 49:1) tunnusmerkistö, jos käytetään kuvia kiusatusta. Asianomistaja voi olla kiusatun lisäksi myös kuvan tekijänoikeuksien haltija, jos kuvan ottaja ei ole uhri itse.

⁶⁵ Tämän rikosnimikkeen osalta kyseeseen tulee ns. palvelunestohyökkäykset, joita nuoret voivat käyttää myös kiusaamistarkoituksessa. Internetistä on mahdollisuus ostaa palvelunestohyökkäyksiä ja kohdistaa ne tiettyyn osoitteeseen.

⁶⁶ Tietomurron yhteydessä on ollut tyypillistä, että koulukaverit ovat voineet kertoa vapaaehtoisesti salasanan toiselle vahvistaakseen kaverisuhdettaan ja välien viiletessä käyttäjätunnusta on käytetty väärin. Katso tietomurron ja myös viestintäsalaisuuden loukkaamisen täyttymisen problematiikasta sosiaalisessa mediassa tarkemmin *Forss 2014b*, s. 8–9 ja 22–29.

Sosiaaliset tekemuodot koulukiusaamistapauksissa voivat olla rikosoikeudellisen rangaistavuuden ulkopuolelle jääviä tekoja, joten niitä ei voida kuvata kattavasti rikoslain säännösten avulla.⁶⁷ Sosiaaliset teot kohdistuvat *suoraan tai välillisesti* uhuriin. Tekemuotoa kuvaa hyvin käsite *syryjminen*. Esimerkkinä voidaan mainita tapaukset, joissa oppilaalle ei enää puhuta tai muita houkutellessa sulkemaan hänet ryhmän ulkopuolelle levittämällä juoruja.⁶⁸ Ryhmästä ulkopuolelle sulkeminen voi tapahtua perinteiseen tapaan esimerkiksi välttelynä välitunnilla ja ruokailujen aikana, tai digitaalisesti tiettyä kaveri- tai harrasteryhmää varten luodun Whatsapp-ryhmän ulkopuolelle jättämisenä. Kiusaaja voi myös epäsuorasti yrittää kääntää muita oppilaita kiusattua vastaan ja siten rikkoa kiusatun sosiaalisia suhteita. Myös valitsematta jättäminen erilaisissa koulun ryhmävalintatilanteissa esimerkiksi liikuntatuntien yhteydessä voi liittyä kiusaamiseen. Tietenkään aina kyse ei ole kiusaamisesta, vaan oppilas voi olla vain heikko eri urheilulajeissa tai vaihtoehtoisesti olla sosiaalisesti arka.

3.3.2 Negatiivinen fyysinen, psyykinen tai sosiaalinen seuraus

Vertaissuhteille, joissa lapsi rakentaa käsitystään itsestään toisiin nähden, on suuri merkitys lapsen psyykkiselle, fyysiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille. Koska koulunkäynti ja siellä luotavat suhteet ovat tärkeässä asemassa lapsen elämässä, voi koulukiusaaminen olla yksi vakava riskitekijä lapsen ja nuoren psykososiaaliselle hyvinvoinnille.⁶⁹ Vaikka edellä käsiteltiin tekemuotoja eri rikosnimikkeiden kautta, ei teon haitallisuus määräydy tarkastelemalla pelkästään esimerkiksi teosta seuraavaa maksimirangaistusta. Esimerkiksi ryhmän ulkopuolelle sulkeminen voi olla psyykkisesti erittäin haitallista lapselle, vaikka se ei ole rikosoikeudellisesti rangaistavaa.

⁶⁷ Koulumaailma eroaa tässä suhteessa työpaikoilla tapahtuvasta toiminnasta. Esimerkkinä voidaan mainita ns. AKT-tapaus *Helsingin hovioikeus 6.2.2015 R 14/809*, jossa esimiehen huutaminen, epäselvä ja epäasiallinen tehtävänanto, työnteon vaikeuttaminen, huomiotta jättäminen ja kommunikoinnin puuttuminen katsottiin täyttävän työturvallisuusrikoksen lisäksi pahoinpitelyn tunnusmerkistön. Ryhmän ulkopuolelle sulkeminen voi tosin tapahtua koulukiusaamisen liittyen erilaisin uhkauksin, juoruin tai kiristämällä, jolloin kyseinen teko voi itsessään täyttää jonkin rikoksen tunnusmerkistön, vaikka itse ryhmän ulkopuolelle sulkeminen ei sitä olekaan.

⁶⁸ Ks. *Herkama 2012*, s. 97–104, jossa käydään läpi koulukiusaamiseen liittyviä loukkaavia vuorovaikutusprosesseja oppilaiden vertaissuhteissa. Esimerkiksi ryhmän rakenteita voidaan luoda ja ylläpitää kiusaamalla sekä korostamalla valtaeroja.

⁶⁹ *Pörhölä 2008*, s. 94, jossa hän käsittelee lasten vertaissuhteiden merkitystä.

Niin kuin koulukiusaamisen tekemuodot, myös seuraukset ovat osittain päällekkäisiä. Esimerkiksi pahoinpitelyn vaikutukset ovat lähtökohtaisesti fyysisiä, mutta teolla voi olla myös psyykkisiä ja sosiaalisia vaikutuksia uhriin.⁷⁰ Sosiaalisella kiusaamisella on taas monesti sosiaalinen seuraus, jonka myötä voi seurata myös psyykkisiä oireita. *Salmivalli* korostaa erityisesti kahta eri asiaa, jotka tekevät kiusatuksi joutumisesta erityisen traumaattisen. Ensinnäkin koulukiusaaminen voi jatkua jopa vuosikausia ja toiseksi kiusaaminen ei ole irrallaan muusta luokan sosiaalisesta elämästä, vaan siihen liittyy usein kokonaisvaltainen ihmisarvon menetys.⁷¹ Kiusaaminen voi ymmärrettävästi vaikuttaa myös yleisesti koulun ilmapiiriin ja osapuolten läheisiin. Kiusaamisella voi olla psykofyysisiä seurauksia myös kiusaajalle. *Luukkosen* mukaan tytöillä, jotka kiusaavat, on yli viisinkertainen riski päihdehäiriöihin. Pojilla sama riski on kaksinkertainen. Molemmilla sukupuolilla toisten kiusaaminen on yhteydessä säännölliseen tupakointiin sekä alkoholinkäyttöön ja tytöillä myös huumausaineiden käyttöön.⁷²

Yleisellä tasolla fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen koulukiusaamisen seuraukset voidaan jakaa kolmeen eri vaikutustasoon: 1) *kiusaamisen osateon välitön vaikutus*, 2) *kiusaamisen välitön vaikutus* ja 3) *kiusaamisen pidempiaikainen vaikutus*.⁷³ Kiusaamisen osalta kyse on toistuvista osatekojen sarjasta, mutta yksittäisellä kiusaamisen osateolla on oma itsenäinen välitön vaikutus. Seurauksen vakavuus riippuu luonnollisesti teon vakavuudesta. Seuraus voi olla esimerkiksi pahoinpitelystä aiheutuva eriasteinen kipu ja särky, nimittelystä aiheutuva henkinen kärsimys tai omaisuuden vahingoittamisesta aiheutunut mielipaha ja taloudellinen haitta.⁷⁴ Kun osatekoja tapahtuu toistuvasti, tulkitaan toiminta kiusaamiseksi. Tällöin useiden osatekojen kokonaisvaltaisena seurauksena voi ilmetä kiusaamiseen liittyviä välittömiä vaikutuksia, jotka ovat lähinnä psyykkisiä.⁷⁵ Psyykkisiä seurauksia ovat esimerkiksi ahdistuneisuus, huono itsetunto, kielteinen minäkuva, yksinäisyys, itsetuhoajatukset

⁷⁰ Ks. esimerkiksi *KKO 1982-II-6*, jossa uhri ei pelkotilojen takia uskaltanut mennä kouluun ja jäi siten ulkopuolelle sosiaalisesta kanssakäymisestä.

⁷¹ *Salmivalli 2010*, s. 25.

⁷² *Luukkonen 2010*, s. 5.

⁷³ *Vrt. Salmivalli 2010*, s. 25, jossa hän jakaa kiusaamisen vaikutukset välittömiin ja pitkäaikaisiin vaikutuksiin. Salmivallista poiketen, jaa kiusaamisen välittömät vaikutukset kahteen osaan: yksittäisten osatekojen ja toistuvien kiusaamisen osatekojen yleiseen vaikutuksiin. Pitkäaikaisten vaikutusten määritelmä vastaa Salmivallin määritelmää.

⁷⁴ On tyypillistä, että juuri näitä yksittäisiä vakavimpia tapauksia ratkaistaan tuomioistuimissa, eikä kiusaamista kokonaisuudessaan. Ks. esimerkiksi ratkaisu *Keski-Suomen käräjäoikeus 21.12.2011 R 11/3259*, jossa ratkaistavana oli vain yksittäinen välitunnilla tapahtunut pahoinpitely, vaikka kiusaaminen oli jo jatkunut pidempään. Tällä on vaikutusta esimerkiksi rangaistuksen mittaamiseen ja vahingonkorvauksien määräämiseen.

⁷⁵ Henkiset vaikutukset, kuten ahdistuneisuus, voivat kuitenkin aiheuttaa myös somaattisia oireita. Ks. ahdistuneisuudesta ja sen oireista tarkemmin *Huttunen 2015*.

ja masentuneisuus.⁷⁶ Lisäksi uhri voi pelätä kouluun menemistä, jolloin kyse on myös sosiaalisesta seurauksesta.⁷⁷ Pidempiaikaisten, aikuisuudessa ilmenevien seurauksien kohdalla voidaan puhua pitkäaikaisista vaikutuksista, joiden ilmenemismuodot voivat olla samantyyliisiä kuin kiusaamisen välittömät vaikutukset. Esimerkiksi Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa selvitettiin kiusaamisen vaikutuksia tutkimalla noin 8000 henkilöä. Kiusatut olivat tutkimuksen alussa seitsemän ja 11 vuoden ikäisiä ja viimeinen tarkastelu tehtiin 50-vuotiaana. Kiusatuilla havaittiin normaalia korkeampaa masentuneisuutta, ahdistusta ja itsetuhoisuutta.⁷⁸

3.2.3 Koulun vaikutuspiiri

On selvää, että koulupäivän aikana koulun alueella tapahtunut kiusaaminen voidaan määrittellä koulukiusaamiseksi.⁷⁹ Koulun toimivaltaan sisältyy myös opetuksen järjestämispaiikat koulun ulkopuolella, kuten liikuntakeskukset ja eri sijainteihin tehtävät luokkaretket.⁸⁰ Rajanveto voi tosin olla joskus haastavaa, niin kuin käy ilmi AOA:n ratkaisusta, jossa hän katsoi musiikkilukion ns. ”mopotuskastajaistilaisuuden” turvallisuudesta huolehtimisen kuuluneen koululle LL 21 §:n perusteella, vaikka toiminta ja sen suunnittelu oli tapahtunut suurimmaksi osaksi koulun ulkopuolella.⁸¹

Monesti oletetaan, että myös koulumatkat kuuluisivat koulun valvontavastuun piiriin. Koulumatkojen osalta koululla ei kuitenkaan ole samanlaista perusopetuslain mukaista valvonnallista tai kurinpidollista toimivaltaa kuin koulun alueella tapahtuneen kiusaamisen kohdalla.⁸² Poikkeuksen tähän tekee osittain tilanne, jossa koulumatka on järjestetty maksuttomana (POL 32).⁸³ Näissä tapauksissa on tosin kyse kuljettajan velvollisuudesta turvata kuljetus, eikä se itsessään tee koulusta puuttumisvelvollista tai anna mahdollisuutta kurin-

⁷⁶ Ks. *Salmivalli 2010*, s. 26 ja siinä mainitut tutkimukset.

⁷⁷ Näin esimerkiksi ratkaisussa *KKO 1982-II-6*.

⁷⁸ *Takizawa ym. 2014*, s. 777.

⁷⁹ Ks. esimerkiksi *EOA 544/4/01* (13.3.2002), jossa oppilasta oli pahoinpidelty mm. luokkakaverin toimesta kouluajan ja koulun alueen ulkopuolella, jolloin asian ei katsottu kuuluvan koulun vastuulle. Koulu oli kuitenkin selvitetty asiaa.

⁸⁰ *HE 66/2013 vp*, s. 42.

⁸¹ *AOA 2678/2/02* (22.9.2004).

⁸² *HE 66/2013 vp*, s. 11. Ratkaisussa *AOK 427/1/2011* (16.8.2012) rehtori sai huomautuksen, koska hän oli ohjeistanut koulumatkoilla tapahtuvan kiusaamiseen puuttumisen kuuluvan koululle ja kohdistanut oppilaaseen kurinpidollisia toimenpiteitä koulumatkalla tapahtuneiden seikkojen johdosta.

⁸³ Koulumatkalla tapahtuneen tapaturman hoito on maksuton, mutta tämä ei vaikuta koulun valvontavastuuseen tai velvollisuuteen puuttua kiusaamiseen (POL 34.1).

pitotoimiin. Vain kuljetuksen odottamisajaksi koulun on järjestettävä ohjattua toimintaa ja tällöin koululla on myös valvontavastuu (POL 32.4). Koulun alkua edeltävä aika ja aika koulun loputtua on osittain tulkinnanvarainen koulun toimivallan osalta. Opetushallituksen tulkinnan mukaan ennen koulun alkua ja koulun loppumisen jälkeen on noin välitunnin mittainen aika, jonka osalta koulun voidaan katsoa olevan oikeutettu määräämään oppilaiden toiminnasta järjestyssäännöissään.⁸⁴ Voidaan kuitenkin myös argumentoida, että ennen koulua alkua oleva aika koulun pihalla on vielä koulumatkaa ja kellon soidessa viimeisen tunnin loppumiseksi, koulupäivä päättyy ja koulumatka alkaa, koska koululla ei ole velvollisuutta järjestää valvontaa tuoksi ajaksi.⁸⁵ Näkemykseni mukaan koulukiusaamisen puuttumiseen liittyvässä velvollisuudessa tulisi noudattaa opetushallituksen tulkintaa.⁸⁶

Vaikka koululla ei ole velvollisuutta puuttua koulumatkalla tapahtuneisiin tilanteisiin, on vuoden 2014 alusta asti koulu ollut velvollinen ilmoittamaan tietoonsa tulleesta koulumatkalla tapahtuneesta häirinnästä, kiusaamisesta tai väkivallasta vanhemmille. Ilmoitus tulee tehdä sekä tekoon syyllistyneen että niiden kohteena olevan oppilaan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle (POL 29.7). Tarkoituksena on edistää kodin ja koulun välistä yhteistyötä ja auttaa huoltajia asian kokonaisvaltaisessa selvittämisessä kasvatuksellisin ja oppilashuollollisin keinoin.⁸⁷ Ilmoitusvelvollisuuden takia luen myös koulumatkalla tapahtuneen kiusaamisen koulukiusaamisen määritelmän mukaiseksi teoksi.

Ilmoitusvelvollisuuteen liittyy myös opetustoimen velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä lastensuojelulain (Lastensuojelul, 417/2007) 25.1 §:n mukainen lastensuojeluilmoitus tilanteessa, jossa lapsen hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelulain tarpeen selvittämistä. Lisäksi RL 20 ja RL 21 luvun mukaisista oppilaisiin kohdistuneista rikoksista tulee ilmoittaa sosiaalihuollon lisäksi poliisille (Lastensuojelul 25.3).⁸⁸ Kyseiset ilmoitusvelvollisuudet eivät ole sidottu siihen, onko huoli tai epäilty rikos kouluun liittyvä vai ei. Lisäksi ilmoitusvelvollisuus koskee henkilöä, joten tiedon saanut henkilö ei voi alistaa ilmoituspäätöstä koulun toimielimille.

⁸⁴ *Opetushallitus 2016*, s. 6.

⁸⁵ Ks. esimerkiksi *Opetusministeriö 2006*, s. 1–4, jossa opetusministeriö vastasi lapsiasiainvaltuutetun toimitamaan muistioon ja linjasi ennen työpäivän alkua edeltävän ajan ja koulun päättymisen jälkeisen ajan koulumatkaksi.

⁸⁶ Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, jossa koulupäivä päättyy ja oppilasta kiusataan heti tämän jälkeen koulun sisätiloissa. Koululla on tällöin velvollisuus puuttua kiusaamiseen.

⁸⁷ *HE 66/2013 vp*, s. 43.

⁸⁸ RL 21 luvun mukaisista rikoksista ilmoitusvelvollisuuden piiriin kuuluvat rikokset, joissa rangaistusmaksimi on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Koulun toimivallan rajojen määrittäminen on tullut yhä vaikeammaksi nettikiusaamisen yleistyessä. Nettikiusaaminen voi tapahtua kouluajana ja koulun alueella älypuhelin tai koulun tietokoneiden avulla, jolloin koululla on selkeä velvollisuus puuttua kiusaamiseen.⁸⁹ Jos nettikiusaaminen on tapahtunut pääasiallisesti vapaa-ajalla, on rajanveto hankalampaa. Varsinainen viestin lähettäminen on voinut tapahtua kouluajan ulkopuolella, mutta materiaali on yleensä saatavilla sen jälkeenkin ja voi nousta esiin eri yhteyksissä myös kouluajana. Nettikiusaaminen voi vaikuttaa koulussa välillisesti esimerkiksi muiden selän takana naureskeluna ja sivullisten kiusoitteluna.⁹⁰ On myös vaikea kuvitella tilannetta, jossa samaa koulua käyvien oppilaiden pelkästään vapaa-ajalla tapahtunut kiusaaminen ei näkyisi millään tavoin koulunkäynnissä. Kiusattu voi olla myös haluton menemään kouluun nettikiusaamisen takia. Vaikka pääpaino nettikiusaamisessa olisi vapaa-ajalla, katson koululla olevan velvollisuuden puuttua siihen, jos nettikiusaaminen näkyy koulussa jollain tavoin. Tällöin myös kurinpidolliset toimenpiteet ovat mahdollisia siltä osin, kun harkinta tehdään koulussa ilmenneiden tapahtumien johdosta. Jos nettikiusaaja ei käy samaa koulua, on koululle tuntematon tai kiusaaminen ei näy mitenkään koulussa, on koululla joka tapauksessa oikeus yrittää selvittää asiaa ja toimia yhteistyössä vanhempien kanssa.⁹¹ Velvollisuutta tähän koululla ei kuitenkaan ole.

De lege ferenda kiusatun lapsen oikeudet turvattaisiin paremmin siten, että POL 29.7 §:n mukainen ilmoitusvelvollisuus huoltajalle olisi ulotettu koskemaan kaikkia tilanteita, joissa koulun tietoon tulee oppilaaseen kohdistunutta kiusaamista, väkivaltaa tai häirintää.⁹² Tällöin vanhemmilla olisi parempi mahdollisuus puuttua kiusaamiseen, tapahtui se sitten koulussa, vapaa-ajalla tai netissä.

⁸⁹ Näin myös Mäntylä 2012, s. 371.

⁹⁰ Esimerkkeinä voidaan mainita nettikiusaamisen osalta laajaan levitykseen tarkoitetut kuvamuokkaukset ja kiusaamisryhmän perustaminen Facebookiin tai Whatsapp-sovellukseen. Kiusatusta voi levitä myös vähäpukeisia kuvia sosiaalisessa mediassa, joka voi aiheuttaa koulussa suurtakin huomiota, vaikka varsinainen kiusaaminen on tapahtunut vapaa-ajalla.

⁹¹ Tätä tukee POL 3.3 §:n mukainen yhteistyövelvoite koulun ja kotien välillä. Koulu voi esimerkiksi tehdä yhteistyötä kiusaajan koulun kanssa tai tukea kiusattua oppilasta koulussa muutoin esimerkiksi koulun psykiatristen palvelujen avulla. Ks. lisäksi LSSAVI/340/06.06.01/2010, jossa AVI totesi että vaikka koululla ei ole juridista vastuuta koulun ulkopuolella tapahtuneista asioista, voi koululta edellyttää aktiivista yhteistyötä viranomaisten ja huoltajien kanssa muissakin tapauksissa.

⁹² Samaan tapaan kuin lastensuojeluilmoituksen tekovelvollisuutta tai RL 20 ja RL 21 lukuihin liittyvä ilmoitusvelvollisuutta, joita ei ole sidottu vain koulussa tapahtuneisiin tilanteisiin.

4 KOULUKIUSAAMINEN VAINOAMISENA

4.1 Toistuvuus ja motiivit

Edellä esitetyn perusteella on jo selvää, että koulukiusaamisen määritelmällä ja vainoamissäännöksellä on paljon yhteistä.⁹³ Koulukiusaaminen täyttää monesti jonkin rikoksen tunnusmerkistön, eikä vainoamissäännös ainakaan lähtökohtaisesti tee tähän mitään poikkeusta. Arvioitavaksi jääkin, miltä osin koulukiusaamisen määritelmän mukaiset teot täyttävät rangaistavan vainoamisen tunnusmerkistön erityisesti toistuvuuden, oikeudettomuusvaatimuksen, eri osatekojen tunnusmerkistön ja seurauksien osalta.

Päivi Hamarus on tuonut esille, että koulukiusaamisessa toistuvuuden määritelmä perustuu lähinnä tutkimus- ja käsitelmääritystarpeisiin, eikä toistuvuus ole edellytys sille, kuinka tehokkaasti koulun pitäisi puuttua esimerkiksi yksittäiseen väkivallantekoon. Jo yksittäinen teko voi aiheuttaa pidempiaikaista turvattomuuden tunnetta.⁹⁴ Tätä käsitystä tukee myös perusopetuslaki, jossa ei puhuta pelkästään kiusaamisesta, vaan myös häirinnästä ja väkivallasta (POL 29.3).⁹⁵ Olennaista koulukiusaamisen määritelmälle on kuitenkin tekojen toistuvuus, joka on yhtäläinen vainoamissäännöksen toistuvuusvaatimuksen osalta. Laajemmin kiusaaminen, häirintä ja väkivalta kuuluvat koulun työrauhan käsitteeseen.⁹⁶

Sekä vainoamis- ja koulukiusaamismotiivit vaihtelevat, eikä välillä motiivia pystytä edes selvittämään.⁹⁷ Motiivilla ei ole vainoamissäännöksen osalta sinänsä merkitystä, koska kyse voi olla yhtä lailla liian innokkaasta ihailijasta kuin pahimmasta vihamiehestäkin. Olennaista on tekojen vastentahtoisuus.⁹⁸

4.2 Vainoamisen osateot

⁹³ Ks. koulukiusaamisen ja vainoamisen samankaltaisuudesta myös *McCann* 2002, s. 181–182 ja 185–186.

⁹⁴ *Hamarus* 2012, s. 22–23.

⁹⁵ Ks. tarkemmin aggression, väkivallan ja kiusaamisen määritelmien eroista *Salmi* 2004, s. 100–101.

⁹⁶ *HE 66/2013 vp*, s. 6.

⁹⁷ Ks. koulukiusaamisen motiiveista esimerkiksi *Hamarus* 2008, s. 32, jossa mainitaan oman suosion pönkitäminen, huomionhakuisuus ja huvittelu. Ks. vainoamisen motiiveista esimerkiksi *Björklund* 2010, s. 18–19.

⁹⁸ *HE 19/2013 vp*, s. 51.

4.2.1 Uhkaaminen

Koulukiusaamiseen liittyen on tuomittu laittomasta uhkauksesta (RL 25:7), joten on selvää että myös vainoamistyyllisen uhkaaminen on mahdollinen koulukiusaamistapauksissa.⁹⁹ Vainoamistyyllisessä uhkaamisessa riittää, että kyseessä on henkilöön tai omaisuuteen kohdistuva uhkaus, jossa uhkauksen seuraus olisi uhrille epämieluisa asia, ja joka on uhkaajan vallassa tai riippuu hänestä. Siten vainoamissäännöksen soveltuminen koulukiusaamistapauksiin toisi runsaasti erilaisia lievempiä uhkauksia rikosoikeudellisesti rangaistavan koulukiusaamisen piiriin. Oikeudettomuusvaatimuksen osalta uhkaus on yleensä helppoa arvioida, koska uhkaaminen voi vain äärimmäisen harvoin olla perusteltua.¹⁰⁰ Etenkin jos uhkauksia on useita, jolloin toistuvuus myös lisää teon vakavuutta.¹⁰¹

Vainoamissäännöksen mukaisia koulukiusaamiseen liittyviä uhkauksia voivat tulkintani mukaan olla esimerkiksi uhkaaminen lumipesulla, uhkaus kertoa kiusattua koskeva yksityinen asia muille, uhkaus ”hakkeroida” toisen tietokone tai uhkaus lisätä epämielilyttävä kuva uhrista sosiaaliseen mediaan.¹⁰² Lisäksi kyseeseen voi tulla uhkaus vahingoittaa toisen omaisuutta, kuten uhkaukset hajottaa uhrin puhelin tai reppu. Uhkaaminen voidaan toteuttaa myös muutoin kuin nimenomaisella uhkauksella.¹⁰³ Kyseeseen voi tulla esimerkiksi ”kurkunleikkaamisliike” tai ”aseen laukaisun matkiminen” kädellä, jolla annetaan uhrin ymmärtää, että luvassa on epämieluisia asioita. Uhkaamisen pitää tulla uhrin tietoon, joten esimerkiksi sosiaalisen median profiililla kirjoitettu uhkaus, joka ei koskaan tule kohteen tietoon, ei täytä tunnusmerkistöä.¹⁰⁴

⁹⁹ Ratkaisussa *Oulun käräjäoikeus 25.8.2004 R 04/1307* oli kyse usean kiusaajan erilaisista kiusaamisteoista. Yksi vastaajista oli uhannut heittää kiusatun koulun ikkunoiden läpi ja käräjäoikeus katsoi uhrilla olleen perusteltu syy pelätä henkilökohtaisen turvallisuutensa olevan vakavassa vaarassa. Etenkin kun koulukiusaamista oli tapahtunut jo jonkin aikaa ja kiusaajia oli useita. Vastaaja tuomittiin mm. nuorena henkilönä tehdystä laittomasta uhkauksesta.

¹⁰⁰ *HE 19/2013 vp*, s. 52.

¹⁰¹ *HE 19/2013 vp*, s. 50.

¹⁰² Ratkaisussa *Helsingin käräjäoikeus 31.12.2014 R 14/5297* yksi vainoamisen osateoista piti sisällään toistuvan uhkailun levittää suhteen alkuvaiheessa otettuja alastonkuvia läheisille ja sukulaisille. Ks. myös ratkaisu *Keski-Suomen käräjäoikeus 26.11.2015 R 15/1680*, jossa uhkaamiseksi katsottiin uhkaus levittää yksityisasiota.

¹⁰³ *HE 19/2013 vp*, s. 50.

¹⁰⁴ Vaikka seuraamisen tai tarkkailun osalta teon ei välttämättä tarvitse tulla uhrin tietoon, on tilanne erilainen uhkaamisen osalta. Tätä tukee myös ratkaisu *KKO 2013:50*, jossa oli kirjoitettu avoimelle keskustelupalstalle pääministeriin ja valtiovarainministeriin kohdistunut uhkaus. Uhkauksen katsottiin sinänsä täyttävän laittoman uhkauksen tunnusmerkistön, mutta koska viesti oli tullut vain suojeluvastuussa olevien henkilöiden tietoon, ei teon tunnusmerkistö täyttynyt.

4.2.2 Seuraaminen

Seuraaminen ja tarkkaileminen ovat hyvin samantyyllisiä tekotapoja ja koulukiusaamisen osalta vaikeahkosti todettavissa.¹⁰⁵ Tähän vaikuttaa erityisesti POL 25 §:n mukainen velvollisuus käydä koulua ja myös kulkea matka kouluun.¹⁰⁶ Vaikka seuraamisen osalta korostuu oikeudettomuusarvioinnin haastavuus, voidaan kuitenkin erottaa muutamia koulukiusaamistapoja, joissa seuraamisen tunnusmerkistö voi täytyä.

Seuraamisen osalta ei ole olemassa mitään enimmäismatkaa tai vaatimusta siitä, että seurattu huomaisi seuraamisen. Olennaista on se, että tekijä liikkuu sinne minne uhriin.¹⁰⁷ Tosin mitä lähemmäksi kohteen henkilökohtaista aluetta toinen tulee, sitä pelottavampana ja ahdistavampana tilannetta voidaan pitää. Siten esimerkiksi kiusaajan ”tulemista iholle” ja uhrin seuraamista häiritsevän lähellä esimerkiksi koulun pihalla tai käytävillä, voidaan pitää vainoamistyyllisenä seuraamisena. Etenkin jos uhri vaihtaa paikkaa ja pyytää olemaan seuraamatta, jolloin seuraaminen tapahtuu selkeästi vastoin kohteen tahtoa. Kyseinen seuraaminen on verrattavissa esimerkiksi tilanteisiin, jossa vainoaja havaitsee uhrin sattumalta kaupassa ja alkaa tämän jälkeen seurata uhria. Molemmilla on ollut lähtökohtaisesti oikeus oleskella kyseisessä paikassa, mutta alkaessaan seurata uhria, täyttyy vainoamisen tunnusmerkistön mukainen seuraaminen.¹⁰⁸ On myös selvää, että tämäntyylliseen seuraamiseen voi liittyä usein nimittelyä tai muita tekoja, jolloin osatekona nousee selvemmin esille esimerkiksi yhteyden ottaminen tai uhkaaminen, vaikka kyse on samanaikaisesti myös seuraamisesta. Seuraamisen tunnusmerkistöä ei täytä normaalien koulupäivän tapahtumien takia siirtymiset paikasta toiseen, kuten ruokalaan, vaikka osapuolet menisivätkin samaa matkaa.

Esitöissä mainitaan seuraamisen yhtenä tekemuotona odottaminen paikassa, johon tekijä tietää uhrin tulevan.¹⁰⁹ Vainoamistyylliseksi seuraamiseksi voitaisiin siis tulkita tilanne, jossa kiusaaja asettuu odottamaan esimerkiksi koulupäivän jälkeen uhria koulumatkalle, tietäen että hän kulkee sitä kautta kotiin. Kyseeseen voisi tulla myös tilanne, joissa kiusaaja

¹⁰⁵ Osaltaan kyse on samanlaisesta problematiikasta, jos työntekijä vainoaa toista samalla työpaikalla työskentelevää työntekijää.

¹⁰⁶ Seuraaminen ja tarkkailu voi luonnollisesti tapahtua myös vapaa-ajalla, jolloin sen huomioidaan esitutkinna, vaikka toiminta ei sovellukaan koulukiusaamisen määritelmän piiriin.

¹⁰⁷ HE 19/2013 vp, s. 51.

¹⁰⁸ Ks. esimerkiksi ratkaisu *Lapin käräjäoikeus 9.6.2015 R 15/35*, jossa tekijä oli kylällä uhrin nähtyään alkanut seuraamaan häntä.

¹⁰⁹ HE 19/2013 vp, s. 50

tekee reittivalintansa uhrin kulkeman reitin perusteella pelkästään seuratakseen uhria kiusaamistarkoituksessa. Näissä tapauksissa kiusaaajan oikeudeton käytös voi ilmetä esimerkiksi siten, että kiusaaja kävelee häiritsevän lähellä uhria, nimittelee häntä tai törmäilee tahallisesti häneen.

4.2.3 Tarkkailu

Seuraamisen tapaan tarkkailun osateon tunnusmerkistön täyttyminen on haasteellinen kouluaikana. Esimerkiksi luokkahuoneessa tai välitunnilla on vaikea nähdä sellaista tilannetta, jossa tarkkailun tunnusmerkistö voisi täytyä. Tarkkailijan tai tarkkailtavan olinpaikalla ei kuitenkaan ole sinänsä merkitystä tunnusmerkistön täyttymisen osalta, mutta koska kiusaajalla on oikeus, ja jopa velvollisuus, oleskella kyseisissä paikoissa, ei tunnusmerkistö yleensä täyty.¹¹⁰ Tarkkailun tunnusmerkistöön voisi kuulua korkeintaan tapaukset, jossa kiusattua kuvataan teknisillä apuvälineillä esimerkiksi jossain nolossa tilanteessa. Vaihtoehtoisesti kyseeseen voi tulla myös tapaukset, joissa uhria kuvataan käymälässä tai pukuhuoneessa. Tällöinkään ei yksittäinen kuvaustilanne vielä riitä vainoamisen tunnusmerkistön täyttymiseen ja kyse voi olla pelkästä salakatselusta (RL 24:6).¹¹¹

Tarkkailun osalta tekninen kehitys on tuonut mukanaan omia haasteita ja tarkkailu voi onnistua tietoteknisten välineiden kautta myös etäyhteydellä.¹¹² Tämä tapahtuu yleensä pöytätietokoneen tai kannettavan tietokoneen webkameran kautta.¹¹³ Tarkkailu voidaan toteuttaa asentamalla uhrin koneelle haittaohjelma tai saamalla uhrin laite haltuun muutoin. Tarkkailu voi onnistua esimerkiksi bluetooth-yhteyden avulla tai puhelimissa olevilla eri-

¹¹⁰ HE 19/2013 vp, s 51.

¹¹¹ Koulu on julkista aluetta ja myös opetus on peruskoulussa julkista, joten kuvaaminen on muutoin sallittua (POL 4:19). Eri asia on tietenkin häiritsevä kuvaaminen opetustilanteen aikana.

¹¹² Yleensä kyse ei ole koulussa tai kouluaikana tapahtuvasta tarkkailusta, vaikka tämä onkin mahdollista esimerkiksi koulunkäynnissä käytettävän kannettavan tietokoneen kautta.

¹¹³ Ei ole täysin poissuljettua, että tarkkailu tapahtuisi myös älypuhelimien kameran kautta, mutta tämä on äärimmäisen harvinaista.

laisilla paikannuspalveluilla.¹¹⁴ Nykyään on myös internetistä tilattavissa useita erilaisia seurantalaitteita, joilla pystytään tarkkailemaan henkilön olinpaikkaa ja liikkumista.¹¹⁵

4.2.4 Yhteyden ottaminen

Yhteyden ottaminen on koulukiusaamiseen liittyen tekomuoto, jossa tekotapana voi olla erilaiset suusanalliset tai kirjoitetut viestit sekä tietyt nettikiusaamisen muodot. Yksittäinen viesti tai huutelu ei ole vielä vainoamista, eikä edes useampi viesti välttämättä täytä vainoamisen tunnusmerkistöä, jos viestintä on tehty ajallisesti hyvin lyhyen ajan sisällä.¹¹⁶

Koulunkäyntiin liittyen kiusaamisen osapuolet voivat joutua olemaan vuorovaikutuksessa toistensa kanssa oppitunnilla tai muissa aktiviteeteissa, jolloin kommunikaatio on oikeutettua.¹¹⁷ Jos kommunikaatio on omiaan aiheuttamaan pelkoa tai ahdistusta kohteessaan ja se tapahtuu vastoin kohteen tahtoa, teko voidaan katsoa vainoamisen tunnusmerkistön mukaiseksi myös koulun alueella.¹¹⁸ Tällöin kyse on yleensä kommunikaatiosta, joka ei liity annettuun tehtävään tai aktiviteettiin ja viestin sisältö on uhkaava, solvaava tai muutoin asiaton.¹¹⁹ Esimerkkeinä voidaan mainita asiaton huutelu välitunnilla tai tilanne, jossa kiusaaja välittää tai antaa paperilapulle kirjoitetun ivaavan viestin kiusatulle oppitunnin aikana.

¹¹⁴ Ratkaisussa *Helsingin hovioikeus 20.5.2013 R 11/2308* oli kyse tilanteesta, jossa ex-kumppani oli liittänyt bluetooth-yhteyden avulla oman älypuhelimesta uhrin kannettavaan tietokoneeseen. Tekijä tuomittiin törkeästä viestintäsalaisuuden loukkauksesta. Vainoamiseen liittyen ratkaisussa *Pirkanmaan käräjäoikeus 27.3.2015 R 15/1186* tekijä oli laittanut uhrin iPhoneen seurantaan Find my iPhone -toiminnon avulla, koska hänellä oli ollut uhrin Apple ID-tunnus käytössä. Tämän avulla tekijä oli voinut tarkkailla uhrin liikkeitä ja lähestyä häntä oikeassa paikassa myös fyysisesti.

¹¹⁵ Näiden osalta ei kyse ole välttämättä toisen havainnoimisesta tarkkailun tunnusmerkistön mukaisesti, mutta kyseeseen voi kuitenkin tulla muu rinnastettava tekotapa ja siten vainoamisena rangaistava tekomuoto.

¹¹⁶ Ratkaisussa *Satakunnan käräjäoikeus 26.6.2014 R 14/653* epäilty oli yhden yön aikana uhannut uhrin kerran, pyrkinyt hänen autoonsa sekä lähettänyt yhteensä 36 viestiä Whatsapp-palvelussa. Käräjäoikeus ei katsonut vainoamisen tunnusmerkistön täyttyneen lyhytkestoisuuden takia. Käräjäoikeuden tulkinta olisikin saattanut olla toisenlainen, jos viestit olisivat jakautuneet useammalle päivälle. Näin kävi esimerkiksi ratkaisussa *Pohjanmaan käräjäoikeus 16.12.2015 R 15/834*, jossa tekijä oli lähettänyt vain 16 tekstiviestiä, mutta viestit jakautuivat useammalle päivälle (6.6.2014–17.6.2014).

¹¹⁷ Tilanne rinnastuu *HE 19/2013 vp*, s. 52 mainittuihin tapauksiin, joissa osa entisen puolison muutoin vainoamisen tunnusmerkistön täyttävistä yhteydenottoista voi olla oikeutettuja esimerkiksi omaisuuteen tai lasten huoltoon liittyvissä asioissa.

¹¹⁸ Ks. esimerkiksi ratkaisu *Lapin käräjäoikeus 9.6.2015 R 15/35*, jossa tekijä oli kylällä ja hautausmaalla uhrin kohdattuaan huudellut hänelle asiattomuuksia.

¹¹⁹ Tätä tutkimusta varten läpikäydyssä tuomioistuinkäytännössä yhteydenottojen sisältöjen on mainittu olevan esimerkiksi kontrolloivia, alatyylisiä, halventavia, tarpeettomia tai uhkaavia, joista on voitu päätellä yhteydenoton oikeudettomuus.

Älypuhelinien myötä sosiaalisen median käyttö on tullut yhä yleisemmäksi myös koulupäivän aikana, koska käyttö ei ole enää sidottu tietokoneeseen. Koulupäivän aikana selvimpiä tilanteita ovatkin tapaukset, joissa kommunikoidaan sosiaalisen median palvelujen kautta suoraan kohteelle, joihin harvemmin on oikeutusperustetta koulunkäyntiin liittyen.¹²⁰ Tämä käy suusanallisen viestinnän tapaan yleensä selväksi viestin asiattomuudesta. Yhteydenottamistavalle ei ole asetettu erillisiä rajoituksia, eikä puheille pääseminen ole edellytyksenä tunnusmerkistön täyttymiseksi.¹²¹ Tämän takia myös erilaiset sosiaaliseen mediaan liittyvät toiminnot, joissa kohde voi nähdä reagoinnin tulleen tekijältä, voidaan tulkita yhteydenotoksi.¹²² Näitä ovat esimerkiksi tökkääminen¹²³, tagaaminen¹²⁴, tykkäänapin painallus¹²⁵ ja re-twiittaus¹²⁶. Vaikka esitöissä mainitaan, että toisen seuraaminen virtuaalimaailmassa ei täytä kriminalisointiperiaatteita, voidaan toisen profiilissa vierailu tulkinta yhteydenottamiseksi, jos siitä tulee tieto kohteelle.¹²⁷ Oikeudettomuusvaatimuksen osalta nämä toiminnot voivat olla tulkinnanvaraisia, mutta usein toistettuna vainoamiskontekstin yhteydessä ei yleensä ole epäselvyyttä teon oikeudettomuudesta. Yhteydenottoihin voidaan pyrkiä myös luomalla toistuvasti valeprofileja, joiden avulla pyritään välttämään uhrin estotoimenpiteet palvelussa. Näissä tapauksissa voi olla vaikeaa hankkia näyttöä tekijästä.

Esitöiden maininta yhteyden ottamisesta lähettämällä kohteelle tarkoitettu viesti yleisön saatavilla olevalle keskustelupalstalle on hieman epäselvä. Se herättää kysymyksen voiko mikä vain julkisesti internetiin julkaistu uhria koskeva viesti olla yhteyden ottamista? Kyse

¹²⁰ Vainoamisen tunnusmerkistöön luetaan luonnollisesti mukaan myös koulun ulkopuolella tapahtunut viestintä.

¹²¹ HE 19/2013 vp, s. 51, jonka mukaan soittopyyntö, kirje, tekstiviesti, kukkien ja lahjojen lähettäminen voidaan tulkinta yhteydenotoksi. Ks. myös *Kymenlaakson käräjäoikeus 2.9.2014 R 14/1065*, jossa ikkunan hakkaaminen harjan varrella, ovikellon soittaminen ja huutelu ikkunan takana olivat yhteyden ottamista.

¹²² Kyseeseen voi tulla samaan tapaan myös erilaiset konsolipelit, joissa on mahdollisuus viestiä toisten pelaajien kanssa.

¹²³ Facebookissa on ns. poke -toiminto, jolla tökätään toista huomion saamiseksi.

¹²⁴ Tagaaminen on esimerkiksi toisen profiilitietojen linkittäminen omaan palvelussa julkaistuun kuvaan, jolloin kohde saa tästä ilmoituksen omalle käyttäjätilille.

¹²⁵ Tykkää-napin painallus on mahdollista esimerkiksi Facebookissa, jolloin reagoidaan kohteen tekemään päivitykseen. Facebook sisältää myös muunlaisia reagoititapoja viesteihin. Ks. myös ratkaisu *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus 26.9.2013 R 13/1208*, jossa kiusaamisen yhteydessä otetun ja Facebookin lisätyn valokuvan yhteydessä katsottiin kuvan levittämiseksi ja siten kunnianloukkaukseksi, koska tykkää-toiminnon kautta kuva levisi myös tykkääjään kaverilistalla olijoille.

¹²⁶ Twitter-palvelussa on mahdollisuus jakaa kohteen viesti eteenpäin omalla seinällään. Tätä kutsutaan re-twiittaukseksi.

¹²⁷ HE 19/2013 vp, s. 24. Kyse ei tällöin ole vain yleisestä sivujen ja käyttäjätilien selailusta, joista kohde ei voi saada mitään tietoa, vaan tilanteesta jossa tekijä vierailee tahallisesti kohteen käyttäjätilillä tietäen, että uhri saa tästä ilmoituksen. Esimerkiksi LinkedIn-sivustolla tieto toisen käyttäjätilin vierailusta tulee yleensä sähköpostiosoitteeseen jolla palveluun on kirjaututtu. Osassa tapauksista rajanveto voi olla vaikeampaa, mutta tällöin digitaaliset tekotavat voi olla mahdollista lukea muuksi rinnastettavaksi tavaksi.

voisi olla esimerkiksi uhrista kirjoitetusta ivallisesta blogikirjoituksesta, Instagramiin lisäystä kuvamuokkauksesta tai jollekin satunnaiselle keskustelupalstalle lähetetystä uhria koskevasta viestistä. Esitöiden mukaan yhteydenotossa on kyse kommunikaatiosta kohteen suuntaan.¹²⁸ Siten mikä vain julkisesti julkaistu viesti ei voi täyttää ottaa yhteyttä -tunnusmerkistöä. Kyseeseen voi tulla esimerkiksi tilanne, jossa uhri on itse kirjoittanut keskustelupalstalle viestin ja tekijä vastaa tähän tietäen, että viesti tulee varsin todennäköisesti uhrin tietoon.¹²⁹ Tai tilanne, jossa tekijä kirjoittaa uhrin ylläpitämän blogin tai Facebook-ryhmän kommenttiosioon. Viestit ovat kommunikaatiota kohteen suuntaan, vaikka kommunikointi tapahtuu julkisesti internetissä, eikä ole suunnattu suoraan uhrille.¹³⁰ Tulkintaongelmia voivat tuottaa tapaukset, joissa on esimerkiksi perustettu luokan tai koulun yhteinen Whatsapp-ryhmä, jossa molemmat osapuolet ovat mukana. Jos viestiä ei ole kohdistettu kiusatulle, eikä viesti koske kiusattua, ei kyseistä tekoa voida pitää rangaistavana kommunikaationa uhrin suuntaan, vaikka tosiasiallisesti kiusattu saakin viestin älypuhelimensa kiusaajalta.¹³¹ Oli sitten kyse esimerkiksi kiusatun kaverin sosiaalisen median profiilista tai uhuriin liittyvään Facebook-ryhmään kirjoitetusta viestistä.¹³²

Yhteydenotto voi tapahtua myös välikäden kautta, jossa kolmas henkilö välittää tekijän viestejä kohteelle. Näiden osalta tulee arvioida, onko kyseessä sivullinen viestin välittäjä, vai onko välittäjä selvillä tekijän toiminnan luonteessa, jolloin myös välittäjän vastuu rikoksen osallisena voi konkretisoitua.¹³³ Jos välittäjä ei ole selvillä toiminnan luonteesta, on kyse välillisestä tekemisestä, jolloin viestin alullepanija tuomitaan tekijänä (RL 5:4). Sosiaalisessa mediassa välillinen tekeminen voi onnistua helpohkosti ja huomattavasti laajemmin kuin kasvokkain. Kyseeseen voi tulla esimerkiksi tilanne, jossa tehdään myynti-ilmoitus uhrin nimissä internetsivustolle alihintaisella tuotteella, jonka seurauksena uhri

¹²⁸ HE 19/2013 vp, s. 51.

¹²⁹ Tilanne voisi osittain rinnastua tapaukseen, jossa kiusaaja kirjoittaa asiattoman viestin uhrista luokkahuoneen taululle tai esimerkiksi vessan seinään, ja tietää sen tulevan varsin todennäköisesti uhrin tietoon.

¹³⁰ Viestin luottamuksellisuudella tai julkisuudella ei ole vaikutusta teon tunnusmerkistön täyttymiseen, vaan oleellista on kommunikointitarkoitus kohteen suuntaan.

¹³¹ Jos taas viesti on kohdistettu edes osittain uhrille, on kyse yhteyden ottamisesta. Ks. esimerkiksi ratkaisu *Kanta-Hämeen käräjäoikeus 29.1.2015 R 14/1265*, jossa tekijä oli lähettänyt häiriköidylle poliisille useita sähköposteja. Samat sähköpostit oli osoitettu välillä myös useille muille henkilöille, mutta käräjäoikeus ei katsonut tällä olevan merkitystä vainoamisen tunnusmerkistön täyttymisen osalta.

¹³² Ks. ratkaisu *Pirkanmaan käräjäoikeus 16.11.2015 R 15/5625*, jossa tekijän katsottiin ottaneen yhteyttä entiseen puolisoonsa soittelemalla yhteiselle lapselle. Ks. myös ratkaisu *Hyvinkään käräjäoikeus 28.9.2015 R 15/320*, jossa tekijä oli lähettänyt viestin uhrin työnantajan Facebook-sivulle, mutta myös työnantajalle suoraan.

¹³³ HE 19/2013 vp, s. 51.

voi saada useita yhteydenottoja toiminnan vainoamismotiivista tietämättömiltä. Sama koskee myös erilaisia seuranhakuilmoituksia, joita tehdään kiusantekotarkoituksessa.¹³⁴

4.2.5 Muu rinnastettava tapa

Tätä tutkimusta varten läpikäytyjen tuomioistuinratkaisujen ja oikeuskirjallisuuden perusteella rajanveto vainoamisen viimeisen tekotapatunnusmerkin osalta on osittain epäselvä. Etenkin kun vainoamiselle ei ole olemassa yhtä ja oikeaa määritelmää ilmiönä, eikä korkein oikeus ole vielä linjannut vainoamisen tunnusmerkistöä.¹³⁵ Siten myös koulukiusaamiseen liittyvien tilanteiden arviointi muu rinnastettava tapa -perusteella on haastavaa.

Ruotsissa ongelma on ratkaistu siten, että vainoamissäännöksessä on lueteltu kaikki ne rikokset, jotka voivat sisältyä vainoamiseen. Jotta vainoaminen voi täytyä, tulee sen ensin täyttää joku listassa mainittu rikos. Siten rangaistavuuden alaa ei juurikaan lisätty, vaan toistuvuus otettiin konkreettisemmin huomioon.¹³⁶ Suomessa ei ole käytössä mallia, jossa kriminalisointi olisi sidottu aikaisemmin täytyneeseen rikokseen.¹³⁷ Vainoamisen myötä kriminalisoinnin piiriin tuli mukaan erityisesti lievempiä tekemuotoja, joista osa voi olla vainoamiskontekstista irrotettuna arkipäiväisiä ja normaaleja.¹³⁸ Pidän Suomen ratkaisua lähtökohtaisesti toimivampana, koska vainoaminen voidaan ottaa huomioon kokonaisvaltaisemmin myös lievempien ja vainoamiskontekstista irrotettuna sosiaalisesti hyväksyttävien tekojen osalta.

Esitöiden mukaan muiden kuin tunnusmerkistössä mainittujen tekotapojen tulee olla niihin nimenomaisesti rinnastuvia.¹³⁹ Esitöissä otetaan myös kantaa yleissopimuksen selitysmuistioon, jossa on lueteltu esimerkkejä erilaisista vainoamistavoista. Esimerkiksi toisen saattaminen tietoiseksi tarkkailusta, seuraaminen virtuaalimaailmassa, omaisuuden vahingoittaminen, lemmikin kiusaaminen, identiteettivarkaus ja juorujen levittäminen lueteltiin yleismuistiossa, mutta niitä ei otettu suoraan huomioon vainoamisen tunnusmerkistön osa-

¹³⁴ Kaikkia näitä ei välttämättä voi tulkinta yhteydenottamiseksi, mutta ne voidaan erilaisten epäselvien digitaalisten tekotapojen mukaisesti lukea muuksi rinnastettavaksi tekotavaksi.

¹³⁵ Kyseisen osateon, mutta myös koko vainoamissäännöksen kriminalisoinnin, on katsottu olevan haasteellinen erityisesti laillisuusperiaatteen tarkka- ja täsmällisyysvaatimuksen näkökulmasta. Ks. *HE 19/2013 vp*, s. 22–26 ja *LaVM 11/2013 vp*, s. 8–9. Ks. myös *Lindstedt 2013*, s. 70–75.

¹³⁶ *Brottsbalk (1962:700)* 4 kap. 4 b §. Luettelossa on esimerkiksi pahoinpitely, pakottaminen, laitton uhkaus, kotirauhan rikkominen, seksuaalinen häirintä ja vahingonteko.

¹³⁷ *HE 19/2013 vp*, s. 25.

¹³⁸ *HE 19/2013 vp*, s. 31.

¹³⁹ *HE 19/2013 vp*, s. 51.

tekoina. Esitöissä kuitenkin todetaan, että ne voivat mahdollisesti tulla kyseeseen rinnastettavana perusteena. Lisäksi viitataan lähestymiskiellon määräämisen perusteisiin, jotka ovat samantyylliset yleissopimuksen vainoamista koskevan artiklan kanssa.¹⁴⁰ Oikeuskirjallisuudessa rinnastettaviksi tekotavoiksi on esitetty esimerkiksi ilkivalta, vahingonteot ja esiintyminen toisen nimissä sosiaalisessa mediassa.¹⁴¹ Nämä voivat tulla kuitenkin rangaistavaksi myös itsenäisinä rikoksina, eikä esitöissä aiheeseen otettu selvää kantaa.¹⁴²

Oman rajoituksensa vainoamissäännöksen mukaisille teoille luo toissijaisuuslauseke, jonka mukaan vainoamisesta tuomitaan vain, jollei teosta ole muualla laissa säädettyä yhtä ankaraa tai ankarampaa rangaistusta. Rajanveto muu rinnastettava tapa -perusteen osalta tuleekin tehdä yhtäältä sen perusteella, onko teko vainoamiseen nimenomaisesti rinnastettava ja toisaalta, täyttääkö teko jonkin muun rikoksen tunnusmerkistön, josta voi seurata vähintään kaksi vuotta vankeutta. Tämän takia lähtökohtana on pidettävä, että kaikki vähintään kahden vuoden rangaistusmaksimin omaavat rikokset rajautuvat pois vainoamissäännöksen muu rinnastettava tapa -piiristä.¹⁴³ Koulukiusaamistapauksissa esimerkiksi pahoinpitely, laitton uhkaus, pakottaminen ja muut vastaavat vähintään kahden vuoden rangaistusmaksimin sisältävät teot tulee tuomita erikseen, vaikka ne liittyisivät vainoamiseen.

Kun muu rinnastettava tapa -perustetta arvioidaan koulukiusaamisen eri tekomuotojen osalta, ovat psyykkiset teot selvästi sellaisia, jotka voivat tulla kyseeseen rangaistavana vainoamisena. Fyysisten ja sosiaalisten tekojen osalta tilanne on kuitenkin epäselvempi. Fyysisten tekojen osalta voidaan mainita esimerkiksi lievä pahoinpitely (RL 21:7) ja seksuaalinen ahdistelu (RL 20:5a). Ratkaisussa *Varsinais-Suomen käräjäoikeus 20.2.2015 R 14/5100* mies oli läpsinyt kihlattuaan naamalle useammassa eri yhteydessä, mutta tekijä tuomittiin erikseen lievistä pahoinpitelystä vainoamisen, laittoman uhkauksen ja kunnianloukkauksen ohella, vaikka kaikki teot olivat selkeästi osa kokonaisvaltaista vainoamista. Sosiaalisten tekomuotojen osalta esimerkiksi pelkkää henkilökohtaista toisen ulkopuolelle

¹⁴⁰ HE 19/2013 vp, s. 23–24. Lähestymiskiellosta annetun lain (898/1998) 2 §:n mukaan kiellon määräämisen edellytyksenä on se, että henkilö jota vastaan kieltoa haetaan, tulisi tekemään itsensä uhatuksi tuntevan henkilön henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen tai muulla tavoin vakavasti häiritsemään häntä. Saman lain 2 a §:n mukaan kiellon määräämisen edellytyksiä huomioon ottaessa tulee kiinnittää huomiota olosuhteisiin, jo tapahtuneisiin rikoksiin, häirinnän laatuun ja toistuvuuteen sekä toiminnan jatkumisen todennäköisyyteen.

¹⁴¹ *Silvennoinen – Tolvanen 2014*, s. 759.

¹⁴² Esimerkiksi esitöiden HE 19/2013 vp, s. 52 mukaan salakatselusta (RL 24:6) voi olla perusteltua tuomita erikseen. Häiriösoitot ja -viestit taas sisältyisivät yleensä vainoamiseen, joten viestintärauhan rikkomisesta ei tuomittaisi erikseen.

¹⁴³ Esimerkkeinä esitöissä HE 19/2013 vp, s. 52 mainitaan laitton uhkaus ja pahoinpitely.

sulkemista ei voida pitää vainoamisen osatekona, koska se ei ole nimenomaisesti muihin vainoamisen osatekoihin rinnastettava.¹⁴⁴ Jos taas kyse on sosiaalisesta teosta, jolla pyritään juoruja levittelemällä pilaamaan uhrin maine tai saada muut toimimaan negatiivisesti uhria kohtaan, voisi muu rinnastettava peruste tulla kyseeseen.¹⁴⁵

Vahingonteko- ja anastusrikosten kannalta mielenkiintoinen oli ratkaisu *Kymenlaakson kärjäoikeus 20.11.2015 R 15/1766*, jossa vainoajina toimi naapuripariskunta. Taustalla oli kohdeperheen suorittama kattoremontti, joka vei tekijäpariskunnan näkymän järvelle. Naapuripariskunta oli toistuvasti miltei kahden vuoden ajan anastanut ja vahingoittanut uhrien omaisuutta. Pihalta oli esimerkiksi anastettu neljä lastenpyörää, hiiligrilli, puutarhamultasäkkejä, kynttilälyhty, potkukelkka ja lintulauta. Lisäksi tekijäpariskunta oli viillellyt polttopuiden peittona ollutta pressua ja katkaissut sen kiinnikenaruja kahteen eri otteeseen, tuhonnut istutuksia ja ripotelleet lasinsiruja nurmikolle. Kärjäoikeus perusteli vainoamisen tunnusmerkistön täyttymistä sillä, että anastuksien kohteena olleet tavarat olivat arvoltaan vähäisiä, eikä tarkoituksena ollut anastaa niitä taloudellisessa tarkoituksessa, vaan teot on tehty vainoamistarkoituksella, aiheuttaen asianomistajille vahinkoa ja kiusaa. Ratkaisussa *Keski-Suomen kärjäoikeus 19.2.2015 R 14/3501*, päädyttiin erilaiseen lopputulokseen, vaikka kyse oli selkeästi samaan vainoamismotiiviin liittyvästä teosta. Tekijä oli useita muitakin tekoja sisältävän vainoamistapauksen yhteydessä leikannut saksilla entisen kumppaninsa parit alushousut, parit rintaliivit, noin 6–7 paitaa, farkut ja kylpytakin rikki. Tekijä tuomittiin erikseen lievästä vahingonteosta.¹⁴⁶ Koulukiusaamiseen liittyen voi ensin mainitun kärjäoikeuden ratkaisun perusteella tulla vainoamisena rangaistavaksi esimerkiksi repun anastaminen tai älypuhelimien vahingoittaminen. Myös polkupyörän tai mopon vahingoittaminen, taikka uhrin esineiden töhriminen tussilla, voivat olla vainoamisen muu rinnastettava tapa -perusteella rangaistavia tekoja.

Edellä mainitussa ratkaisussa *Varsinais-Suomen kärjäoikeus 23.2.2015 R 14/4176* tuomittiin erikseen myös kunnianloukkauksesta, jonka ratkaisukäytäntö oli tutkimuksessa käyte-

¹⁴⁴ Kyseessä on täysin vastakohtainen tekomuoto, jossa tekijä jättää uhrin täysin vaille huomiota, joka on yleensä vainoamisen uhrin toive.

¹⁴⁵ Tekomuoto voi tulla rangaistavaksi myös yhteyden ottamisena, kuten ratkaisussa *Hyvinkään kärjäoikeus 28.9.2015 R 15/320*, jossa tekijä oli lähettänyt viestejä uhrin työnantajalle. Aikuisten kohdalla onkin yleisempää, että kaveripiiriin vaikuttamisen lisäksi pyritään mustamaalaamaan uhria myös työnantajalle.

¹⁴⁶ Ks. lisäksi ratkaisu *Varsinais-Suomen kärjäoikeus 23.2.2015 R 14/4176*, jossa tekijä oli rikkonut uhrin henkilöauton takasivukunnan muiden osatekojen lisäksi ja kyseinen teko tuomittiin erikseen lievänä vahingontekona.

tyn materiaalin perusteella myös vaihtelevaa.¹⁴⁷ Ottaen huomioon, että kunnianloukkaus täyttyy melko lievästä solvaamisesta, on melko todennäköistä että useammassa tapauksessa kunnianloukkauksen on katsottu sisältyneen vainoamiseen.¹⁴⁸ Myös kotirauhan rikkominen (RL 24:1) on otettu oikeuskäytännössä huomioon epäjohdonmukaisesti. Esimerkiksi ratkaisussa *Kymenlaakson käräjäoikeus 2.9.2014 R 14/1065* ikkunan hakkaaminen harjan varrella, ovikellon soittaminen ja huutelu ikkunan takana oli yhteyden ottamista, vaikka se voisi täyttää myös kotirauhan rikkomisen tunnusmerkistön. Muina mahdollisina rajatapauksina voidaan mainita lievä datavahingonteko (RL 35:3c) ja identiteettivarkaus (RL 38:9a). Tuomioistuimien ratkaisukäytännön perusteella näyttää yleisemmältä, että vainoamisen ohella rangaistaan erikseen myös teoista, joista rangaistusmaksimi on alle kaksi vuotta vankeutta, vaikka teot liittyisivät selvästi vainoamiskontekstiin. Mitään selkeää linjausta eri oikeushyviä suojelevien rikosnimikkeiden kohdalla ei kuitenkaan ole, koska myös poikkeavia ratkaisuja löytyi.

Jatkossa olisi selvempää, jos alle kahden vuoden rangaistusmaksimin omaavat teot tuomittaisiin osana vainoamista, jos ne kuuluvat selkeästi vainoamismotiivin mukaiseen tekokokonaisuuteen.¹⁴⁹ Oli sitten kyseessä koulukiusaamiseen tai muuhun yhteyteen liittyvä vainoaminen. *De lege ferenda* olisi myös toivottavaa, että vainoamisen tunnusmerkistön rangaistusmaksimia nostettaisiin, tai vaihtoehtoisesti säädettäisiin törkeä tekemuoto, ja siihen katsottaisiin sisältyvän kaikki tätä lievemmin rangaistavat vainoamismotiiviin liittyvät rikokset. Tällöin edellä mainittuja epäselvyyksiä ei juuri syntyisi.¹⁵⁰ Muutoksen myötä myös vainoamistapausten vakavuus ja yleensä uhrin elämän kokonaisvaltainen sekoittaminen tulisi otettua paremmin huomioon. On esimerkiksi epäloogista, että yksittäisestä laittomasta uhkauksesta rangaistusmaksimi on sama kuin vuosia jatkuneesta piinaamisesta, jolla uhrin koko elämä saadaan täysin sekaisin.

¹⁴⁷ Ratkaisussa kunnianloukkaus oli täyttynyt siten, että tekijä oli lähettänyt kirjeen uhrin pojalle, jossa uhrin oli väitetty viettävän kevytkenkäistä elämää, pettäneen useita miesystäviään, tehneen rikoksia ja käyttävän huumausaineeiksi luokiteltua lääkettä. Lisäksi mukana oli arkaluontoinen kuva asianomistajasta.

¹⁴⁸ Esimerkiksi ”saatanan huora” -nimittelyä on pidetty kunnianloukkauksen ratkaisussa *KKO 2005:137*. Vainoamiseen sisältyvistä mahdollisista kunnianloukkauksista ks. esimerkiksi *Espoon käräjäoikeus 2.12.2015 R 15/1051*, *Kanta-Hämeen käräjäoikeus 27.1.2015 R 14/1177* ja *Lapin käräjäoikeus 20.2.2015 R 14/1116*, joissa toimintaa on kuvattu loukkaavaksi tai halventavaksi, mutta ei oltu tuomittu erikseen kunnianloukkauksesta. Vrt. myös esimerkiksi *Pohjanmaan käräjäoikeus 8.12.2015 R 15/998*, jossa kunnianloukkaus tuomittiin erikseen. Kyseisessä tilanteessa tekijä oli kutsunut uhria ”huoraksi”.

¹⁴⁹ Näin myös *Lindstedt 2013*, s. 92.

¹⁵⁰ Tietyllä tapaa tämä olisi lähellä Ruotsin mallia, mutta tunnusmerkistössä olisi mukana edelleen lievimpiä ja monesti normaalitilanteessa sosiaalisesti hyväksyttäviä tekoja.

4.3 Koulukiusaaminen pelon tai ahdistuksen aiheuttajana

Jos tarkastellaan vainoamiskokonaisuuteen liittyvien tekojen seurauksia koulukiusaamiseen verrattuna, on selkeästi havaittavissa, että koulukiusaamisen seuraukset uhrille ovat samankaltaisia. Esimerkiksi ratkaisussa *Turun hovioikeus 1.3.2001 S 99/2345* koulukiusaamistapaukseen liittyen oli diagnosoitu sekamuotoinen ahdistus- ja masennustila. Vainoamiseen laajemmassa mielessä voi kuitenkin liittyä erilaisia erikseen rangaistavia rikoksia, kuten pahoinpitelyt ja laittomat uhkaukset. Koska nämä teot tuomitaan itsenäisinä rikoksina, ei niiden mahdollisia seurauksiakaan huomioidaan rangaistavan vainoamisen yhteydessä. Tekijän toiminta tulee siis ensinnäkin ottaa huomioon rangaistavan vainoamisen tunnusmerkistön mukaisena tekona ja näiden olla omiaan aiheuttamaan pelkoa tai ahdistusta.

Erityisesti koulukiusaamisen erilaiset psyykkiset tekomuodot täyttävät vainoamissäännöksen osatekojen tunnusmerkistön ja ovat omiaan aiheuttamaan vainoamissäännöksen mukaista pelkoa tai ahdistusta. Fyysisten tekomuotojen osalta on kyse yleensä omasta erillisestä rikoksesta, vaikka nekin yleensä aiheuttavat pelkoa ja ahdistusta.¹⁵¹ Sosiaalisten tekojen osalta seuraukset ovat yleensä omiaan aiheuttamaan ahdistusta, mutta riippuu tekovasta, voidaanko teko katsoa vainoamissäännöksen mukaiseksi teoksi.¹⁵² Selvää kuitenkin on, että koulukiusaamisen ja rangaistavan vainoamisen seuraukset ovat yleensä hyvin samankaltaiset.

Australiassa toteutetun tutkimuksen, johon palaan myöhemmin vielä tarkemmin, koulukiusaamiseen liittyville vainoamistapauksille oli ominaista, ettei uhri pystynyt keskittymään koulunkäyntiin, jonka seurauksena oppitulokset ja poissaolot lisääntyivät. Useissa tapauksissa uhrilla oli havaittavissa vakavaa masennusta ja itsetuhoisia ajatuksia. Vainoamisella katsottiin olevan lapselle jopa haitallisempia seurauksia kuin aikuiselle, koska lapsi ei pysty käsittelemään asiaa kuten aikuinen ja teko voi vaikuttaa lapsen kehitykseen. Lisäksi koulukiusaamiseen liittyvässä vainoamisessa uhrien vanhemmilla oli havaittu saman-

¹⁵¹ Tutkimusta läpi käydyissä tuomioistuinratkaisuissa ei yleensä erikseen eritelty muiden mahdollisten erikseen rangaistavien rikosten osuutta pelon ja ahdistuksen aiheuttajana.

¹⁵² Vaikka tuomioistuimissa tuomittiin esimerkiksi vainoamisen yhteydessä tapahtuneista pahoinpitelyistä, kunnianloukkauksista, laittomista uhkauksista ja muista rikoksista, ei asiaa puitu yleensä seurauksien osalta.

tyylisiä psyykkisiä seurauksia, jotka aiheutuivat pääosin huolesta lapsen turvallisuuteen liittyen.¹⁵³

5 LAPSEN OIKEUDELLINEN ASEMA KOULUKIUSAAMISEEN LIITTYVISSÄ VAINOAMISTAPAUKSISSA

5.1 Lapsi vainoajana

Vainoaminen ilmiönä tuo luultavasti usealle mieleen päättyneen parisuhteen ja siihen liittyvän vainoamisen, joka käy ilmi myös vainoamissäännöksen taustalla olevasta yleissopimuksesta. Lapsi yhdistetään yleensä vainoamiseen korkeintaan sen kautta, että hän voi olla sijaiskärsijänä vanhempaan kohdistuvassa vainoamistapauksessa.¹⁵⁴ Tutkimusta lasten vainoamiskäyttäytymisestä ei ole juurikaan tehty.¹⁵⁵ Yksi alan pioneereja on lasten ja nuorten vainoamista tutkinut yhdysvaltalainen *Joseph T. McCann*, joka yhdessä kolmesta aiheesta käsittelevästä julkaisusta selvitti 13 eri vainoamistapauksen sisältöä, joissa tekijät olivat yhdeksästä kahdeksaentoista vuotta vanhoja. Seitsemässä tapauksessa näistä vainoamisen kohteena oli aikuinen ja kuudessa lapsi. Kaikki tekijät yhtä lukuun ottamatta olivat poikia. Tytön osalta kyse oli erotomaanisesta käyttäytymisestä, jossa hänen kohteenaan oli naisopettaja. Seitsemässä tapauksessa tekijällä oli havaittu jonkin asteinen mielenterveydellinen ongelma.¹⁵⁶ Muissa tutkimuksissa alaikäisiltä vainoajilta on löydetty samankaltaisia ongelmia kuin aikuisilla. Näitä ovat esimerkiksi päihteiden väärinkäyttö, käyttäytymis- ja tarkkaavaisuushäiriöt.¹⁵⁷

¹⁵³ *Purcell – Flower – Mullen 2009*, s. 1–6. Ks. myös *Mullen – Pathé – Purcell 2009*, s. 131.

¹⁵⁴ Lapsen asemasta vainoamisen sijaiskärsijänä ei ole juuri tutkimusta, mutta Suomesta aiheesta on julkaistu tutkimus *Nikupeteri – Laitinen 2015*, jossa yleensä äitiin kohdistuneen vainoamisen katsottiin vaikuttavan merkittäväällä tavalla myös lapsen turvallisuuteen. Tutkimuksen tulosten perusteella lapsen asemaan tulisikin kiinnittää entistä enemmän huomiota.

¹⁵⁵ *Björklund* on tutkinut väitöskirjassaan vainoamista suomalaisten yliopisto-opiston opiskelijoiden keskuudessa, mutta lapsesta vainoajan roolissa ei löydy suomalaisia tutkimuksia. Väitöskirjasta selviää, että ahdistelu- ja väkivaltakokemukset olivat yleisiä suomalaisilla yliopisto-opiskelijoilla. Ks. tarkemmin *Björklund 2010*, s. 7.

¹⁵⁶ *McCann 2000*. s. 195–199. Ks. myös *Mullen – Pathé – Purcell 2009*, s. 126, joiden mukaan *McCannin* tutkimuksen laajuus ei riitä vetämään laajempia johtopäätöksiä, mutta oli omiaan kiinnittämään huomiota siihen, että myös lapset ja nuoret voivat vainota. Käyttäytyminen ei juurikaan eronnut aikuisen vainoamisesta, joten lasten ja nuorten suorittamaa vainoamista ei voi sivuuttaa harmittomana ja viattomana toimintana.

¹⁵⁷ Ks. *McCann 2002*, s. 195 ja siinä mainitut tutkimukset.

Australiassa on saatu kattavaa selvitystä lasten vainoamiskäyttäytymisestä, selvittämällä lähestymiskieltoon (*intervention order*) määrättyjen alle 18-vuotiaiden tekotapoja vuosien 2004 ja 2006 välillä. Tuloksien mukaan 906 tapauksesta 33,1 prosenttia (n=299) käsitti tekoja, jotka voitiin luokitella vainoamiseksi. Suurin osa vainoajista oli poikia (64%) ja kyse oli entuudestaan tutusta uhrista (98%). Tekomuodoista yleisin oli epätoivotut lähestymiset (76%), mutta yleisiä olivat myös puhelut (42%), seuraaminen (16%), tekstiviestit (15%) ja nettikiusaaminen (11%).¹⁵⁸ Tapauksista jopa 75 prosenttia piti sisällään uhkailua ja 15 prosentissa tapauksista uhkailu kohdistettiin uhrin sijasta kolmanteen tahoon. Fyysistä väkivaltaa ilmeni 54 prosentissa tapauksista, joissa erilaiset mustelmat ja haavat olivat yleisimpiä vammoja läpsimisen, lyömisen ja potkimisen seurauksena.¹⁵⁹ Jopa 20 prosentissa tapauksista vainoaminen kohdistui useaan henkilöön. Tällöin kyse oli yleensä lapsesta tai nuoresta, jolla oli todettu erilaisia käyttäytymishäiriöitä ja kohteena olivat naapurit (47%) tai tutut (22%).¹⁶⁰

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisin huomio oli, että suurin osa vainoamistapauksista liittyi kiusaamiseen (28%).¹⁶¹ Näissä tapauksissa ei ollut havaittavissa selkeää syytä vainoamiskäyttäytymiselle, muutoin kuin tekijän halu ahdistella ja piinata uhria. Tämä on tyypillistä yleisesti myös koulukiusaamiselle, jossa kiusaamisen aloittamiseen ei välttämättä löydy järjellistä syytä.¹⁶² Tilastoidut kiusaamiseen liittyvät tapaukset käsittivät yleensä epätoivottuja lähestymisiä, uhkailua ja väkivaltaista käyttäytymistä. Vainoaminen kesti yleensä useita kuukausia ja kohdistui yleisimmin koulukaveriin (56%) tai entiseen kaveriin (21%). Aikuisten välisestä vainoamisesta eroten, vainoajissa oli yhtä lailla tyttöjä kuin poikia. Aikuisiin verrattuna oli yleisempää, että lapsien kohdalla yhteen uhuriin tekonsa kohdistavia vainoajia oli useita.¹⁶³ Tämä liittyy erityisesti myös koulukiusaamiskontekstiin. Vainoamissäännöksen soveltamisen osalta tällä ei ole sinänsä merkitystä, koska vainoaminen voi tulla kyseeseen myös usean vainoajan tapauksissa, jolloin sovelletaan RL 5 luvun

¹⁵⁸ Koska tutkimus on tehty vuosien 2004 ja 2006 välillä, ei nettikiusaaminen ollut tuolloin vielä niin yleistä kuin nyt. Onkin oletettavaa, että nettikiusaaminen olisi nykytilastojen valossa yleisempää.

¹⁵⁹ Lisäksi viidessä tapauksessa oli kyse vakavasta seksuaalisesta väkivallasta.

¹⁶⁰ Purcell – Flower – Mullen 2009, s. 3–4.

¹⁶¹ Muut liittyivät esimerkiksi koetun vääryyden kostamiseen (22%) ja hylkäämiseen reagointiin (22%).

¹⁶² Ks. kiusaamisen alkamisen syistä esimerkiksi *Salmivalli 2010*, s. 36–54, jossa hän jakaa selitykset yksilö, luokka ja koulutasolle.

¹⁶³ Purcell – Flower – Mullen 2009, s. 3.

säännöksiä.¹⁶⁴ Lisäksi uhkailujen ja väkivallan määrä voi olla alaikäisten vainoamistapauksissa yleisempää kuin aikuisilla.¹⁶⁵

Tätä tutkimusta varten on käyty läpi vainoamissäännöksen kahden ensimmäisen voimassa-olovuoden aikana poliisille kirjatut vainoamisrikosilmoitukset (n=1363kpl), joissa rikoksesta epäiltyä oli alle 18-vuotias. Alaikäinen epäilty oli kirjattu vain 15 rikosilmoitukseen, joka on siis vain reilu prosentti rikosilmoitusten kokonaismäärästä.¹⁶⁶ Asianomistaja oli alaikäinen yhteensä 70:ssä tapauksessa, mutta näiden sisältöä ei ole mahdollisuus käsitellä tarkemmin tämän tutkimuksen yhteydessä. Kahdeksassa alaikäistä epäiltyä koskevassa rikosilmoituksessa oli kyse koulukiusaamiseen liittyvästä vainoamisesta.¹⁶⁷ Jokaisessa tapauksessa tekijöitä oli enemmän kuin yksi ja suurin osa tapauksista pyrittiin poliisin osalta saamaan sovitteluun, koska epäillyt olivat alle 15-vuotiaita. Vain yksi tapauksista oli edennyt syyttäjälle. Nostan materiaalista esille seuraavat kolme esimerkkitapausta.¹⁶⁸

Kolme tekohetkellä 13–14-vuotiasta tyttöä oli vainonnut samaa koulua käyvää tyttöä uhkaavilla kirjeillä, sähköposteilla, tekstiviesteillä ja tuomalla asianomistajan kotiovelle hautakiven kaltaisen esineen. Viestejä oli lähetetty satoja ja lisäksi asianomistajaa oli kerrottu tarkkailevan, kehoitettu useaan otteeseen tappamaan itsensä sekä uhattu, että häntä tullaan kiduttamaan. Lisäksi asianomistajan talosta oli lähetetty kuvia ja kerrottu tultavan sisälle takaovesta, jos etuovesta ei pääse. Uhri ei enää uskaltanut liikkua pimeään aikaan ulkona. Teon motiivi ei käynyt selville ilmoituksesta ja vainoaminen oli kestänyt noin puoli vuotta. Asiasta tehtiin lastensuojeluilmoitus ja osapuolten vanhemmat olivat sopineet käyvänsä läpi asiaa keskenään.

Toisessa tapauksessa 12-vuotiasta poikaa oli kiusattu koko alakoulun ajan viiden samaa koulua käyvän pojan toimesta, mutta motiivista ei ollut tarkempaa tietoa. Asianomistajan päälle oli syljetty, polkupyörä tuhottu, polkupyörän kypärään tungettu sa-

¹⁶⁴ HE 19/2013 vp, s. 53.

¹⁶⁵ Mullen – Pathé – Purcell 2009, s. 130.

¹⁶⁶ Osassa tapauksista epäilty oli kirjattu osaiseksi asiassa alle 15 vuoden iän takia. Kirjaamiskäytäntö näyttää siis vaihtelevan alle 15-vuotiaiden epäiltyjen osalta. Näissä tapauksissa rikosilmoitukset löydettiin erilaisilla kouluun ja koulunkäyntiin liittyvillä hakusanoilla vainoamisrikosilmoitusten joukosta. Hakusanoina käytettiin seuraavia sanoja: ”koulu”, ”kiusaam”, ”välitun”, ”opettaj” ja ”rehtori”.

¹⁶⁷ Muita oli esimerkiksi päättäneeseen parisuhteeseen liittyvä vainoaminen, joka on tyypillinen vainoamismotiivi myös aikuisilla.

¹⁶⁸ Huomioitavaa esimerkkitapausten osalta on se, että myös niissä kirjaamiskäytäntö oli osittain ristiriitainen. Ensimmäisessä esimerkkitapauksessa rikosnimikkeeksi oli kirjattu pelkkä vainoaminen, vaikka selostusosion perusteella aineksia on selkeästi myös laittomaan uhkaukseen. Toisessa esimerkissä on kirjattu vainoamisen lisäksi myös lievä vahingonteko ja kotirauhan rikkominen. Kolmannessa esimerkkitapauksessa identiteettivarkaus. Sama ristiriitaisuus koski myös viittä muuta rikosilmoitusta.

vea, tehty pilapuheluita ja uhkailtu. Lisäksi kiusaajat olivat tulleet häiriköimään kiusatun kotiin, esimerkiksi osoittelemalla tehokkaalla käsivalaisimella sisään ikkunoista. Asianomistajalle oli diagnosoitu asianomistajan isän mukaan kiusaamisen seurauksena masennus.

Kolmannessa esimerkissä oli kyse tilanteesta, jossa 14-vuotiasta tyttöä oli vainottu kolmen samaa koulua käyvän tytön toimesta noin neljän kuukauden ajan. Asianomistajasta oli tehty valeprofiili sosiaaliseen mediaan muutamia kuukausia ennen varsinaisen vainoamisen alkua, jonka takia kiusaajat oli erotettu samasta harrasteryhmästä. Ilmoituksesta ei käy ilmi oliko kiusaamista ilmennyt jo valeprofiilin tekemistä aikaisemmin. Kiusaajat olivat olleet vihaisia erottamisen takia ja luoneet Whatsapp-ryhmän, johon oli liitetty yhteensä seitsemän jäsentä, joista yksi oli asianomistaja. Ryhmässä vain kolme oli osallistunut aktiivisesti kiusaamiseen ja uhkaillut asianomistajaa hakkaamisella ja esimerkiksi toteamalla ”paskon sut teholle”. Nähdessään uhrin, kiusaajat olivat yökkäilleet osoittaen siten asianomistajan aiheuttavan heille pahaa oloa. Uhri oli myös itkenyt useamman kerran koulussa, johon yksi kiusaajista oli kommentoinut Instagramissa uhrin ”itkun olevan musiikkia heidän korvilleen”.

Esimerkkitapauksien kuvauksista käy selkeästi ilmi, että kyse on vainoamissäännöksen tunnusmerkistön mukaisista teoista. Koska jo esikouluikäisen lapsen on tulkittu olevan kykenevä systemaattiseen koulukiusaamiseen, on selvää, että peruskouluikäinen lapsi on kykenevä tahallisuuden osalta myös rangaistavan vainoamisen kaltaiseen käytökseen.¹⁶⁹ Rikosoikeudellisesti rangaistavaa vainoamisesta tulee kuitenkin vasta 15 vuoden iässä (RL 3:4.1). Ottaen huomioon kouluterveyskyselyn suuri kiusatuksi joutuneiden oppilaiden määrä ja vastavuoroisesti alaikäisten rikoksesta epäiltyjen alhainen määrä vainoamista koskevissa rikosilmoituksissa, voidaan asettaa kyseenalaiseksi viranomaisten kyky tunnistaa vainoaminen koulukiusaamiskontekstissa.

5.2 Lapsi vainoamisen uhrina

Vaikka teoriassa lapsen asemaa aikuista hauraampana uhrina korostetaan useissa yhteyksissä – kuten vainoamisen esitöiden kohdalla – voi suhtautuminen lastenvälisiin tekoihin

¹⁶⁹ Kiusaamista esiintyy jo alle kouluikäisten lasten keskuudessa, jossa se ilmenee esimerkiksi ryhmästä ulos sulkemisena, fyysisenä väkivaltana, lahjontana, haukkumisena, vallankäyttönä ja juonitteluna. Ks. tarkemmin *Kirves – Stoor-Grenner 2010*, s. 5–10 ja siinä mainitut aikaisemmat tutkimukset sekä s. 14, jossa päiväkodin työntekijät kertovat kiusaamisesta.

näyttäytyä edelleen siten, että niitä pidetään monesti vähäpätöisinä lasten välisinä nahiste-luina.¹⁷⁰ Esimerkiksi haukku voi tehdä haavan lapselle siinä missä aikuisellekin ja myös seksuaalinen ahdistelu voi olla vähintään yhtä vahingoittavaa lasten välisenä.¹⁷¹ Niin kuin aikaisemmin todettiin, vainoamisen on todettu myös olevan yleensä haitallisempaa lapselle kuin aikuiselle.¹⁷² Herääkin kysymys, osataanko lapsen asema huomioida vainoamisen, mutta myös yleisesti rikoksen uhrina, riittävällä tavalla?¹⁷³

Aikuisten osalta on helpompi pyrkiä välttämään yhteydenpitoa vainoajan kanssa, koska vainoamiseen liittyy usein lähestymiskiellon määrääminen ja ohjeistus tekijän välttelystä.¹⁷⁴ On äärimmäisen harvinaista, että lasten välisissä tapauksissa tukeuduttaisiin lähestymiskiellon määräämiseen, vaikka tekijä olisi täyttänyt 15 vuotta.¹⁷⁵ Päinvastoin, lapsi joutuu kohtaamaan vainoajan koulussa, koska häntä sitoo oppivelvollisuus (POL 7:25). Onkin tietyllä tapaa absurdia, että lapsi on velvoitettu käymään koulua ja kouluviranomaiset velvollisia turvaamaan koulunkäynnin turvallisuus, mutta ketään ei välttämättä aseteta rikos-tai vahingonkorvausvastuuseen, vaikka kiusaaminen jatkuisi puuttumisen jälkeenkin. Oi-keuskäytäntö on tosin tältä osin ristiriitaista, eikä selkeitä rajoja tällä hetkellä ole.¹⁷⁶

Koulun puolustuspuheeksi täytyy todeta, että myös muilla viranomaisilla on vastuu koulukiusaamiseen puuttumisesta tahollaan ja tilanteet ovat harvoin mustavalkoisia. Tosiasia on kuitenkin tällä hetkellä se, että alaikäinen uhri ei saa yhtäläistä suojaa ai-kuiseen verrattuna esimerkiksi lähestymiskiellon avulla, eikä viranomaisten toimien

¹⁷⁰ HE 19/2013 vp, s. 52, jossa todetaan, että arvioidessa on pelkoa ja ahdistusta, tulee ottaa huomioon koh-teen asemassa olevan olennaiset olosuhteet, kuten ikä. Ks. myös ratkaisu *Helsingin käräjäoikeus 17.10.2014 R 14/7815*, jossa vanha pariskunta joutui naapurin vainoamaksi ja asianomistajien korkea ikä otettiin huomi-oon pelkoa ja ahdistusta arvioitaessa. Ks. myös tarkemmin lapsen oikeudellisen aseman kehityksestä *Haka-lehto-Wainio 2013*, s. 22–30.

¹⁷¹ Jos esimerkiksi osapuolina ovat yläkoululaiset lapset, voidaan tilanne kuitata ”rakkaudesta se hevonenkin potkii” -tyylisesti. Jos kyse on aikuisten välisestä työpaikalla tapahtuneesta seksuaalisesta ahdistelusta, voi edessä olla rikosprosessi ja erilaisia seuraamuksia. Jos tekoja ajatellaan uhrin näkökulmasta, ei voida tehdä sellaista johtopäätöstä, että alakoululaisen seksuaalinen ahdistelu olisi jotenkin vähemmän vahingollista tai suotavampaa.

¹⁷² *Mullen – Pathé – Purcell 2009*, s. 131.

¹⁷³ Näin ei ollut ratkaisun *Pirkanmaan käräjäoikeus 16.11.2015 R 15/5625* osalta. Entinen puoliso oli vai- nonnut naista soittamalla puheluita yhteiselle alaikäiselle lapselle. Käräjäoikeuden mukaan tekijä oli soittanut lapselle useita kymmeniä puheluita mitä luultavimmin päihtyneenä 4,5 kuukauden aikana, joissa hän oli uh- kaillut lapsen äitiä. Käräjäoikeus katsoi puheluiden aiheuttaneen pelkoa ja ahdistusta äidille. Oliko lapsen osalta puhelut siis toivottuja ja normaaleja? Tuntuu varsin kummalliselta, jos kyseiset puhelut eivät olisi olleet omiaan aiheuttamaan pelkoa ja ahdistusta myös lapselle, mutta asianomistajana huomioitiin vain äiti.

¹⁷⁴ HE 19/2013 vp, s. 52.

¹⁷⁵ Poliisiammattikorkeakoululta saadun tilastotiedon (PolStat 18.4.2016) mukaan vuonna 2015 lähestymis- kieltoon määrättiin vain 11 alle 18-vuotiasta henkilöä.

¹⁷⁶ Ks. esimerkiksi ratkaisu *Helsingin hovioikeus 24.2.2016 S 15/1221*, jossa Vantaan kaupunkia ei määrätty vahingonkorvausvastuulliseksi, kun taas ratkaisussa *Turun hovioikeus 1.3.2001 S 99/2345* Huittisten kaupun- ki määrättiin maksamaan korvauksia koulukiusaamisen uhrille.

tarvitse tosiasiallisesti lopettaa kiusaamista. *De lege ferenda* viranomaisten oikeudet ja velvollisuudet tulisikin määrittää koulukiusaamistapauksiin puuttumisessa tarkemmin. Tämä koskee kouluja, mutta myös sosiaaliviranomaisia ja poliisia.

Niina Mäntylä on tuonut esille, että teon vahingollisuutta ja vaarallisuutta on pidetty suurempana lähinnä silloin, kun tekijä ja uhri ovat olleet epätasavertaisia. Tällöin on ollut kyse lapsi-aikuisen -asetelmasta, jossa aikuisen tekoon suhtaudutaan ankarammin. Koska kiusaamistilanteet ovat yleensä epätasavertaisia, ei kyse kuitenkaan ole tasavertaisesta toiminnasta edes lapsi-lapsi -koulukiusaamistilanteessa.¹⁷⁷ Alaikäisen uhrin oikeuksiin tulisikin jatkossa kiinnittää yhä enemmän huomiota ja arvioida tekoja enemmän uhrilähtöisesti. Kiusattu on esimerkiksi voinut joutua vaihtamaan koulua, häntä on seisotettu opettajanhuoneen edessä ”turvassa” kiusaajilta tai päästetty aikaisemmin koulusta kotiin, jottei häntä kiusata koulumatkalla.¹⁷⁸ Lähtökohtana tulisi kuitenkin olla kiusatun turvallinen koulunkäynti ja vasta toissijaisesti kiusaajan oikeuksien ja oppivelvollisuuden turvaaminen.¹⁷⁹ Käytännössä tämä voisi tarkoittaa myös sitä, että jos kiusaamista ei saada loppumaan, koulua ei vaihda kiusattu vaan kiusaaja.¹⁸⁰ Lisäksi 15 vuotta täyttäneiden kohdalla tulisi arvioida, tulisiko koulukiusaaja määrätä lähestymiskieltoon, koska nyt näin ei yleensä tapahdu. *De lege ferenda* tulisi myös arvioida, voitaisiinko perusopetuslakiin lisätä lähestymiskielon kaltaisia toimenpidemahdollisuuksia, joita voitaisiin käyttää koulun vaikutuspiirissä erityisesti alle 15-vuotiaiden osalta.¹⁸¹

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa rangaistavan vainoamisen sisältöä on tulkittu esitöitä, kahden ensimmäisen vuoden aikana annettuja tuomioistuinratkaisuja ja oikeuskirjallisuutta tarkastelemalla.

¹⁷⁷ *Mäntylä 2012*, s. 373. Ks. myös Mäntylän mainitsema *KKO 2002:2*, jossa aikuisen 7-vuotiaseen kohdistamaan pahoinpitelyä pidettiin vahingollisuudeltaan ja vaarallisuudeltaan normaalia suurempana, koska kyse oli epätasavertaisista osapuolista.

¹⁷⁸ Ks. esimerkiksi *EOA 2157/4/15* (5.11.2015), jossa kiusattu joutui vaihtamaan koulua, koska tilannetta ei saatu rauhoittumaan koulussa.

¹⁷⁹ Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö kiusaajan mahdollisia ongelmia huomioitaisi, mutta toimenpiteet tulee tehdä uhrilähtöisesti ja turvaamalla ensisijaisesti hänen oikeutensa.

¹⁸⁰ Yleisestävänä vaikutuksena tieto siitä, että kiusaamisen jatkuessa joutuisi vaihtamaan koulua, voi olla huomattavasti vaikuttavampi, kuin jokin muu kurinpidollinen tai rikosoikeudellinen sanktio. Toisaalta koulun vaihtamiseen pakottaminen ei poista kiusaajan ongelmia ja voi vain siirtää ne seuraavaan kouluun.

¹⁸¹ Tähänkin liittyy erilaisia ongelmia. Valvonta voi olla vaikeaa ja koulun sisäinen lähestymiskielto voi vaikuttaa erityisesti ryhmädynamiikkaan, jossa kiusaajan ja kiusatun koulukaverit joutuvat valitsemaan puoliaan.

Tunnusmerkistö oli toistuvuuden vaatimuksen, osatekojen tunnusmerkistöjen ja seurauksien osalta pääosin selkeä, mutta epäselvyyksiä tuotti erityisesti muu rinnastettava tapaperuste, joka kyseenalaistettiin laillisuusperiaatteen näkökulmasta jo säätämisvaiheessa. Rajanvetoa tulee yhtäältä tehdä sen osalta, rinnastuuko teko nimenomaisesti muihin vainoamisen osatekoihin, mutta toisaalta myös sen suhteen, voiko teko täyttää jonkin teon tunnusmerkistön, josta voi seurata vähintään kaksi vuotta vankeutta. Toissijaisuuslausekkeen kahden vuoden rangaistusmaksimiraja on selkeä, mutta ratkaisukäytännöstä löytyi eroavaisuuksia sitä lievemmin rangaistavien tekojen osalta, vaikka teot oli tehty selkeästi vainoamismotiiviin liittyen.

Ratkaisukäytäntöä tulisi selventää siten, että alle kahden vuoden rangaistusmaksimin omaava teot katsottaisiin osaksi rangaistavaa vainoamista, jos teot on tehty osana vainoamista. Ottaen huomioon vainoamisen kahden vuoden rangaistusmaksimi, ei se kohtaa teon moitittavuuden kanssa tapauksissa, joissa kyse voi olla jopa vuosia jatkuneesta ja uhrin elämän kokonaisvaltaisesti sekoittavasta tekokokonaisuudesta. Lisäksi syyteoikeuteen liittyen löytyi tiettyjä ristiriitaisuuksia. Esimerkiksi laitton uhkaus on asianomistajarikos ja vainoamiseen liittyvä toistuva lievempi uhkaaminen virallisen syytteen alainen rikos. Laittoman uhkauksen ja vainoamisen tunnusmerkistön mukaisen uhkauksen raja on myös osittain häilyvä. Tilannetta selkeyttäisi *de lege ferenda* ainakin osittain se, että vainoamisen rangaistusmaksimia nostettaisiin, tai vaihtoehtoisesti säädettäisiin törkeä tekomuoto, jolloin esimerkiksi laitton uhkaus voitaisiin lukea osaksi vainoamista muiden lievemmin rangaistavien tekojen mukaisesti.

Rangaistava vainoaminen on määritelty lain tasolla koulukiusaamisesta poiketen, vaikka vainoaminen on ilmiönä yhtä monimuotoinen kuin koulukiusaaminenkin. Tutkimuksessa on määritelty koulukiusaaminen osittain eri tavoin kuin perusopetuslain esitöissä tai aikaisemmassa kirjallisuudessa. Tutkimuksessa käytetty määritelmä ottaa kattavammin huomioon koulukiusaamisen monimuotoisuuden ja esimerkiksi suoran ja epäsuoran kiusaamisen tekotavat, jotka on yleensä ilmaistu määritelmän ulkopuolella. Koulukiusaaminen tulisikin määritellä seuraavasti: *toistuvia negatiivisia fyysisiä, psyykkisiä tai sosiaalisia tekoja, jotka aiheuttavat negatiivisen fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen seurauksen uhrille ja teot tapahtuvat koulun vaikutuspiirissä*. Fyysiset teot kohdistuvat suoraan ja fyysisesti uhriin ja tekojen pääasiallinen seuraus on fyysinen. Psyykkiset teot taas voidaan jakaa sanallisiin, omaisuuteen kohdistuviin tekoihin sekä nettikiusaamiseen. Sosiaalisissa teoissa on tarkoi-

tuksena syrjiä suoraan tai välillisesti uhria. Psykkisten ja sosiaalisten tekojen seuraus on yleensä psyykinen, vaikka osa oireista voi esiintyä myös somaattisina. Koulukiusaamisen aiheuttamat seuraukset voidaan jakaa yleisellä tasolla kiusaamisen osateon välittömiin vaikutuksiin, kiusaamisen välittömiin vaikutuksiin ja kiusaamisen pidempiaikaisiin vaikutuksiin. Koulukiusaamiseen määritelmään liittyy lisäksi olennaisesti se, että teot tapahtuvat koulun vaikutuspiirissä. Tältä osin esimerkiksi sosiaalinen media asettaa erilaisia haasteita koulun puuttumisvelvollisuuteen. Vaikka koululla on oikeus puuttua koulun ulkopuolella tapahtuvaan kiusaamiseen, *De lege ferenda* perusopetuslain 29.7 §:ää tulisi muuttaa siten, että koulu olisi velvollinen ilmoittamaan vanhemmille aina, kun häirintä, kiusaaminen tai väkivalta tulee koulun tietoon. Lisäksi koulun tulisi puuttua jo nyt aktiivisesti netti-kiusaamiseen liittyviin tapauksiin, jos se näkyy edes jollain tavalla koulussa.

Vainoamiseen ilmiönä liittyy useita erilaisia motiiveja ja tekemuotoja. Kyse voi olla yhtäältä parisuhteeseen liittyvistä tapauksista, mutta uhrina voi olla myös naapurit, julkkikset, viranomaiset tai entuudestaan tuntemattomatkin ihmiset. Tutkimuksen tulosten perusteella tähän joukkoon voi liittää myös koulukiusaamiseen liittyvän vainoamisen. Rangaistavan vainoamisen tunnusmerkistöä ja koulukiusaamisen määritelmää voidaan vertailla tarkemmin oheisen kuvion avulla.

Kuvio 1. Rangaistava vainoaminen suhteessa koulukiusaamiseen.

Selkeä yhtäläisyys rangaistavan vainoamisen ja koulukiusaamisen väliltä löytyy toistuvuus- ja oikeudettomuusvaatimuksien osalta. Molemmat ovat systemaattisesti toistuvia tekoja ja uhrin kannalta vastentahtoista toimintaa. Koulukiusaamisen määritelmä kattaa vain koulun vaikutuspiirin, joten määritelmällisesti se rajaa vapaa-ajalla tapahtuvan kiusaamisen pois. Rikosoikeudellisesti nämä vapaa-ajallakin tapahtuneet teot otetaan tietysti huomioon vainoamisen tunnusmerkistössä, vaikka ne eivät koulukiusaamisen määritelmän alle mahdukaan. Koulukiusaamisen tekemuodoista erityisesti erilaiset psyykkiset koulukiusaamisen muodot soveltuvat vainoamissäännöksen tunnusmerkistön mukaisiksi teoiksi, joka on tyypillistä myös muun tyyppisessä vainoamisessa. Käytännössä tällöin on osatekona kyse yleensä uhkailusta ja yhteyden ottamisesta, mutta myös muu rinnastettava tapa tulee usein kyseeseen. Näissä tekotapoina korostuvat erityisesti uhkailu, nimittely, omaisuuden vahingoittaminen ja anastaminen sekä nettikiusaamisen eri tekemuodot. Tarkkailu ja seuraaminen ovat tietyissä koulukiusaamistapauksissa mahdollisia, joiden osalta pääosaa näyttää etenkin koulumatkalla tapahtuneet teot. Fyysisistä tekemuodoista yleisimpiä ovat eriaisteiset pahoinpitelyt, joista on yleensä tuomittava omana rikoksenaan, kuten muissakin vainoamistapauksissa. Koulukiusaamisen rikosoikeudellisesti haastavimpia sosiaalisia tekemuotoja ei vainoamissäännöskään tavoita kattavasti. Pelkkää toisen huomioimatta jättämistä ei voida katsoa rangaistavaksi vainoamiseksi, mutta erilaisten juurujen levittäminen ja muiden yllyttäminen syrjimään uhria, voi olla osa rangaistavaa vainoamista. Tällöin on tosin kyse monesti päällekkäin myös psyykkisestä teosta.

Koulukiusaamisen ja vainoamisen seuraukset osoittautuivat hyvin samankaltaisiksi, etenkin jos vainoamista ja koulukiusaamista tulkitaan laajempina ilmiöinä. Myös koulukiusaamiselle pelko ja ahdistus ovat tyypillisiä seurauksia, joka kävi ilmi esimerkiksi koulukiusaamiseen liittyvistä tuomioistuinratkaisuista. Koulukiusaamisen osalta rangaistavan vainoamisen määritelmään sopii parhaiten psyykkiset teot, joilla on pääsääntöisesti myös psyykkinen seuraus. Käytännössä psyykkinen seuraus vastaa hyvin pitkälti rangaistavan vainoamisen pelkoa tai ahdistusta. Myös fyysisillä ja sosiaalisilla koulukiusaamismuodoilla on usein psyykkisiä seurauksia, mutta riippuu tekemuodosta, voidaanko se lukea osaksi rangaistavaa vainoamista, vai tuomitaanko teosta erikseen.

Tutkimuksen lopuksi tarkastelin kysymystä, voiko lapsi vainota ja miten lapsen oikeudellinen asema vainoamisen asianomistajana eroaa aikuisesta. Koulukiusaamiseen liittyvän

vainoamisen on havaittu olevan jopa väkivaltaisempaa kuin yleisesti aikuisten välisissä vainoamistapauksissa. Vainoajia on myös yleensä useita, joka on omiaan tekemään tilanteesta vahingollisemman lapselle. Tutkimusten perusteella lapsi on kykenevä systemaattiseen kiusaamiseen jo ennen kouluikää, joten on selvää, että lapsi on kykenevä tahallisuuden osalta myös rangaistavaan vainoamiseen. Lapsen asema asianomistajana vainoamistapauksissa eroaa aikuisista, joka on tosin tyypillistä myös muiden rikosten kohdalla. Lasten välisessä rikollisuudessa asiaa tarkastellaan liian tekijälähtöisesti, jolloin uhrin oikeudellinen asema on heikompi aikuiseen verrattuna. Koska vainoaminen on lähtökohtaisesti haitallisempaa lapselle kuin aikuiselle, ei nykytilanne ole tyydyttävä uhrin kannalta. Koulukiusaamiseen liittyvässä vainoamisessa uhri on jopa pakotettu näkemään tekijää päivittäin koulussa, eikä hänellä ole käytettävissä sellaisia suojamekanismeja, kuten lähestymiskielto. Koulun ei myöskään tarvitse tosiasiallisesti lopettaa kiusaamista, täyttääkseen lapsen perusopetuslain 29 §:n mukaisen oikeuden turvalliseen koulunkäyntiin. Suoja on lapsen osalta myös siinä mielessä heikompi, että työpaikoilla seksuaalinen häirintä on kriminalisoitu kattavammin ja sosiaalinen syrjintä voi olla rangaistavaa. Alaikäisiä koskevissa vainoamistapauksissa tulisikin kiinnittää jatkossa erityistä huomiota uhrin asemaa parantaviin toimenpiteisiin.

Edellä on osoitettu, että suuri osa koulukiusaamisen määritelmän mukaisista tapauksista täyttää *de facto* rangaistavan vainoamisen tunnusmerkistön. Rangaistava vainoaminen tavoittaa kuitenkin vain osan vainoamiseen laajempänä ilmiönä liittyvistä tekemuodoista. Ulkopuolelle jäävät esimerkiksi pahoinpitelyt ja muut rikokset, joista rangaistusmaksimi on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Vainoamissäännöksen avulla tavoitetaan joka tapauksessa useita koulukiusaamisen tekemuotoja, jotka eivät olleet aikaisemmin rangaistavia. Tämä on konkreettinen muutos tilanteeseen, jossa koulukiusaamiseen liittyviä tapauksia on selvitetty poliisin esitutkinnassa lähinnä yksittäisten vakavimpien tekojen ja näiden yksittäisten osatekojen välittömien seurausten kautta. Vainoamissäännöksen myötä lievemmat osateot ja toistuvan koulukiusaamisen välittömät ja pitkäaikaiset vaikutukset tulevat tehokkaammin rangaistavuuden ja vahingonkorvaussääntelyn piiriin. Viranomaisten tulisikin jatkossa kiinnittää asiaan huomiota esitutinnan yhteydessä ja kirjata koulukiusaamiseksi määriteltävät tapaukset pääsääntöisesti vainoamisena.